

Sukupuolten tasa-arvo neuvolan asiakastyössä

MITEN TUKEA VANHEMPIA
JA LAPSIA SUKUPUOLTEN
TASA-ARVON NÄKÖKULMASTA?

Sukupuolten tasa-arvo neuvolan asiakastyössä

MITEN TUKEA VANHEMPIA JA LAPSIA SUKUPUOLTEN TASA-ARVON NÄKÖKULMASTA?

*Tuovi Hakulinen, Hanna Onwen-Huma, Hannele Varsa,
Pia Pulkkinen, Milla Sandt*

Sukupuolten tasa-arvo neuvolan asiakastyössä
Miten tukea vanhempia ja lapsia sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta?

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2016:6

ISBN 978-952-00-3784-0 (nid.)

ISBN 978-952-00-3785-7 (PDF)

ISSN-L 1236-2050

ISSN 1236-2050 (painettu)

ISSN 1797-9854 (verkkojulkaisu)

URN:ISBN:978-952-00-3785-7

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3785-7>

stm.fi/julkaisut

Kansikuva: Keksi Oy, Suvi-Tuuli Kankaanpää

Kustantaja: Sosiaali- ja terveysministeriö

Ulkoasu: Valtioneuvoston hallintoyksikkö / Julkaisutuotanto / Anja Järvinen

Paino: Lönnberg Print & Promo, Helsinki 2016

4041 0017
Painotuote

TIIVISTELMÄ

Sukupuolten tasa-arvo neuvolan asiakastyössä

Miten tukea vanhempia ja lapsia sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta?

■ Oppaan tarkoituksena on tukea neuvolan terveydenhoitajia sekä muita sosiaali- ja terveysalan työntekijöitä toteuttamaan sukupuolten tasa-arvoa käytännön työssään lapsiperheiden kanssa. Opas tarjoaa tietoa ja pohdittavaa sukupuolten tasa-arvosta, sukupuolen moninaisuudesta sekä perheiden monimuotoisuudesta.

Tasa-arvon toteutuminen ja edistäminen ovat neuvolatoiminnan keskeisiä periaatteita. Opas antaa näiden periaatteiden toteuttamisen tueksi tietoa lainsäädännöstä, erilaisten perheiden kohtaamisesta, hoivan tasa-arvoisesta jakamisesta, lasten tasa-arvoisesta kasvatuksesta ja sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta.

Perheenjäsenten tasa-arvoinen kohtelu tulee neuvolatyössä esiin esimerkiksi tavoissa, joilla vanhemmille ja lapsille puhutaan sekä toiminnassa, johon heitä kannustetaan. Työntekijät voivat esimerkiksi huomaamattaan huomioda eri sukupuolta olevia vanhempia eri tavoin tai puhua lapsille eri tavoin riippuen siitä, oletetaanko heidät tytöiksi vai pojiksi. Opas pyrkii ohjaamaan neuvoloiden työntekijöitä huomaamaan näitä totuttuja käytäntöjä ja antamaan vinkkejä ja välineitä uudenlaisiin, tasa-arvoisiin lähestymistapoihin. Oppaassa pyritään myös laajentamaan perinteisiä perhekäsityksiä, ja siinä perheen määritelmään sisällytetään äitien ja isien ohella myös puolisoja, toisia vanhempia, ensisijaisina pidettyjä vanhempia ja laajempia perheitä kuin ydinperhe.

Neuvolan ja muiden sosiaali- ja terveyspalveluiden työntekijät kohtaavat työssään päivittäin erilaisia perheitä ja lapsia, ja siksi heillä on hyvä mahdollisuus lisätä perheiden tietoa tasa-arvoisesta kasvatuksesta ja olla osaltaan purkamassa kaavamaisia sukupuolinormeja. Yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon pyrkivä perhekokonaisuus luo hyvän kasvuympäristön lapselle.

Opas on laadittu sosiaali- ja terveysministeriön, tasa-arvoasiain neuvottelukunnan ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteistyönä. Oppaan tavoitteena on antaa lapsiperheiden kanssa työskenteleville ammattilaisille tietoa ja välineitä kaikkien perheiden ja lasten tasa-arvoiseen kohtaamiseen. Opas sisältää eri aihealueisiin ryhmiteltyjä käytännön kysymyksiä ja pohdintatehtäviä, jotka auttavat lapsiperheiden kanssa työskenteleviä ottamaan tasa-arvokysymykset puheeksi asiakasperheiden kanssa ja lisäämään omaa tietoaan kasvatukseen liittyvistä tasa-arvotemoista.

Asiasanat: **lapset, neuvola, sukupuolen moninaisuus, perhe, monimuotoiset perheet, sukupuolten tasa-arvo**

SAMMANDRAG

Jämställdhet i rådgivningsbyråns klientarbete

Hur kan man stödja föräldrar och barn ur ett jämställdhetsperspektiv?

■ Syftet med handboken är att stödja hälsovårdare på rådgivningar och andra anställda inom social- hälsovården att förverkliga jämställdhet mellan könen i deras arbete med barnfamiljer i praktiken. Handboken erbjuder information och frågor att fundera på om jämställdhet mellan könen, könsmångfald och olika familjeformer.

Förverkligandet och främjandet av jämställdhet är centrala principer för rådgivningsverksamheten. Till stöd för att dessa principer ska förverkligas ger handboken information om lagstiftning, bemötande av olika familjer, jämställd fördelning av omsorg, jämställd fostran av barn samt könsmångfald och sexuell mångfald.

Jämställt bemötande av familjemedlemmar framträder i rådgivningsarbetet till exempel i sättet hur man talar till föräldrarna och barnen samt i den verksamhet som man uppmuntrar dem till. Anställda kan till exempel utan att tänka på det beakta föräldrar av olika kön på olika sätt eller tala till barnen på olika sätt beroende på om de antas vara flickor eller pojkar. Handboken syftar till att vägleda de anställda vid rådgivningsbyråer att lägga märke till vedertagen praxis och ge tips och verktyg till nya, jämställda förhållningssätt. I handboken försöker man också utvidga traditionella familjebegrepp. Definitionen av en familj omfattar vid sidan om mödrar och fäder även makar, andra föräldrar, föräldrar som betraktas som primära och större familjer än kärnfamiljen.

Anställda vid rådgivningsbyråerna och inom andra social- och hälsovårdstjänster möter i sitt arbete dagligen olika familjer och barn. Därför har de god möjlighet att öka familjernas kunskap om jämställd fostran och för sin del delta i att bryta stereotypa könsnormer. En familjehelhet som eftersträvar likabehandling och jämställdhet skapar en god uppväxtmiljö för barnet.

Handboken har utarbetats som ett samarbete mellan social- och hälsovårdsministeriet, delegationen för jämställdhetsärenden och Institutet för hälsa och välfärd. Målet med handboken är att ge yrkesutbildade som arbetar med barn information och verktyg för jämställt bemötande av alla familjer och barn. Handboken innehåller praktiska frågor och uppgifter att fundera över som delats in i grupper med olika ämnesområden. Dessa hjälper dem som arbetar med barnfamiljer att ta upp frågor som gäller jämställdhet med familjerna och öka sin egen vetskap om jämställdhetsteman med anknytning till fostran.

Nyckelord: **barn, familj, jämställdhet mellan könen, könets, mångfald, mångformiga familjer, rådgivningsbyrå**

SUMMARY

Gender equality when working with clients in maternity and child welfare clinics How to support parents and children from a gender equality perspective?

■ The purpose of the guide is to support public health nurses in maternity and child welfare clinics as well as other workers in the social and health sector to implement gender equality principles on the practical level when working with families with children. The guide offers information and food for thought on the topics of gender equality, gender diversity and family diversity.

The promotion and realisation of equality are central principles in the activities of maternity and child welfare clinics. In order to support the implementation of these principles, the guide provides information about legislation, engaging with different kinds of families, equal sharing of child care, equal parenting and gender and sexual diversity.

In the work at the clinics, the equal treatment of family members is realised, for example, in the way workers speak to parents and children as well as in the actions they are encouraged to take. For example, workers may unintentionally perceive parents of different genders in different ways or speak to children in different ways depending on whether they are assumed to be girls or boys. The guide aims to guide workers in the clinics to take these habitual practices into account and give tips and tools for developing new, equitable approaches. The guide also seeks to broaden traditional conceptions of the family. Alongside the roles of mother and father, this wider definition includes partners, other parents, primary parents, the extended family and other types of families different from the nuclear family.

Workers in maternity and child welfare clinics and workers in other social and health care services encounter different kinds of families and children daily, and therefore they have a good opportunity to increase families' knowledge of equality in childcare and parenting and play their part in dismantling rigid gender norms. A family environment that strives for equality provides a good basis for the child's growth and development.

The guide has been prepared through cooperation between the Ministry of Social Affairs and Health, the Council for Gender Equality, and the National Institute for Health and Welfare. The goal of the guide is to provide information and tools for professionals working with families with children so that they can provide equitable treatment to all families and children. The guide contains practical questions and reflection tasks which are grouped under different topics. These questions and tasks help the workers to raise questions of equality with their client families and to increase their own knowledge on equality in childcare and parenting.

Key words: **children, child welfare clinic, family, family diversity, gender equality, gender diversity, maternity clinic**

ESIPUHE

■ Tämä opas on tarkoitettu neuvolan terveydenhoitajille ja kaikille muille sosiaali- ja terveysalan työntekijöille, jotka työskentelevät lapsiperheiden parissa. Opas pyrkii herättämään ajatuksia ja kyseenalaistamaan stereotyyppisiä käsityksiä sukupuolesta sekä tyttöjen, poikien, naisten ja miesten rooleista ja sukupuolten tasa-arvosta. Asenteet ja oletukset ohjaavat usein toimintaamme ja valintojamme, vaikka emme aina ole tietoisia niistä. Opas tuo esiin näitä asenteita ja oletuksia, joita huomaamatta ylläpidämme puheessa ja toiminnassa.

Opas on laadittu yhteistyössä terveydenhoitajien ja neuvolan asiakkaiden kanssa, ja sen on tarkoitus tukea työntekijöitä heidän kohdatessaan vanhempia ja lapsia. Opasta suositellaan myös terveysalan esimiehille, joiden tuki on tärkeää neuvoloiden tasa-arvotyön kehittämiseksi. Oppaan tavoitteena on antaa ammattilaisille välineitä, joilla he voivat tulla tietoisiksi omista asenteistaan ja oletuksistaan, kääntää ne vahvuudekseen työssä ja käyttää oppimaansa hyväkseen luodakseen asiakastapaamisissa tasa-arvoisen ilmapiirin.

Äitiys- ja lastenneuvolan terveystarkastuksissa on mukana lapsi ja hänen vanhempansa ja mahdollisesti useampi kuin kaksi aikuista. Tasa-arvoinen lapsen ja vanhempien kohtaaminen huomioi erilaiset perheet ja sukupuolen moninaisuuden. Terveystarkastusta suunniteltaessa ja toteutettaessa otetaan huomioon kaikki perheenjäsenet ja pyritään turvaamaan lapsen hyvinvointi. Työntekijät tarjoavat tukea vanhemmille heidän valmistautuessaan esimerkiksi raskausajan ja lapsen syntymän vaikutuksiin perhe-elämään ja parisuhteeseen sekä lapsen eri kehitysvaiheissa ilmeneviin haasteisiin ja muutoksiin.

Neuvolan työntekijällä on mahdollisuus omalla toiminnallaan ja puheta- vallaan tuoda esiin tasa-arvoinen suhtautuminen läsnä oleviin vanhempiin, lapsen kasvatukseen ja hoivaan. Hän voi ottaa puheeksi asenteet, puhettavan ja toiminnan, jotka ilmentävät perinteisiä sukupuolinormeihin sidottuja olemisen ja ilmaisun tapoja. Perinteiset ja kaavamaiset oletukset vaikuttavat käsityksiin sukupuolten rooleista ja sukupuolten tasa-arvoon. Niiden pohjalta esimerkiksi kouluikäiset valitsevat koulussa valinnaisaineita ja tekevät myöhemmin koulutusvalintoja, ja työelämän ammatit jakautuvat naisten ja miesten ammatteihin. Oletukset sukupuolelle sopivista toimintatavoista koskevat sekä vanhempia että lapsia, ja niitä ylläpidetään arkisissa kohtaamisissa, puheessa ja toiminnassa.

Lapsen kasvua voidaan tukea varmistamalla kaikille lapsille yhtäläiset mahdollisuudet toimia, kasvaa ja oppia. Yhteiskunnassamme vallalla olevat käsitykset sukupuolten rooleista vaikuttavat siihen, mitä lapsi kokee omalle sukupuolelleen sopivaksi, vaikka se ei tuntuisi hänestä luonnolliselta. Näin

vanhempien ja ympäristön asenteet vaikuttavat lapsen kehitykseen ja käsitykseen, jonka hän luo itsestään ja siihen, miten hän ilmaisee persoonallisuuttaan. Neuvolan työntekijöillä on mahdollisuus puhua vanhemmille sukupuolten tasa-arvosta ja siitä, miten lapsen sukupuoli vaikuttaa esimerkiksi vanhempien kasvatuskäytäntöihin, oletuksiin ja läheisyyteen. Näin neuvola voi olla osaltaan purkamassa kaavamaisia sukupuolinormeja.

Tämä opas on laadittu sosiaali- ja terveysministeriön, tasa-arvoasiain neuvottelukunnan ja Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteistyönä. Lisäksi oppaan tuottamisessa on kuultu neuvoloiden työntekijöitä ja asiakkaita, joiden kanssa opasta on ideoitu yhteisessä työpajassa. Tahdomme kiittää kaikkia työpajassa mukana olleita heidän käytännön kokemuksiin perustuvista ehdotuksistaan ja oivalluksistaan. Toivomme, että oppaasta on hyötyä ja iloa neuvoloiden päivittäisessä työssä, ja että sen myötä perheiden kohtaamisiin saadaan uusia näkökulmia kaikkien hyvinvoinnin tukemiseksi!

Tuovi Hakulinen, Hanna Onwen-Huma, Hannele Varsa, Pia Pulkkinen ja Milla Sandt

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
SAMMANDRAG	4
SUMMARY	5
ESIPUHE	6
1 NEUVOLAN MAHDOLLISUUKSIA VANHEMPIEN JA LASTEN TUKEMISEEN TASA-ARVON NÄKÖKULMASTA	11
2 SUKUPUOLTEN TASA-ARVO LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ.....	13
3 PERHEKOKONAISUUS.....	17
4 TASA-ARVOINEN PERHEEN KOHTAAMINEN.....	19
5 TASA-ARVO JA VANHEMPIEN TOIMINTA PERHEESSÄ.....	22
6 TYÖNJAKO JA SUKUPUOLIROOLIT PERHEESSÄ.....	25
7 SUKUPUOLEN MONINAISUUS	27
8 TASA-ARVO JA MONIMUOTOISET PERHEET	32
9 KIINTYMYSSUHTEEN MUODOSTUMINEN	35
10 LAPSEN TASA-ARVOINEN KOHTAAMINEN – HAASTETTA VANHEMMUUTEEN.....	38
11 PERHEVAPAIEN JAKAMINEN	42
12 LIITTEET	46
13 LÄHTEET	54

I NEUVOLAN MAHDOLLISUUKSIA VANHEMPIEN JA LASTEN TUKEMISEEN TASA-ARVON NÄKÖKULMASTA

Tasa-arvon toteutuminen ja edistäminen ovat äitiys- ja lastenneuvolatoiminnan keskeisiä periaatteita (Terveystarkastuslaki 1326/2010, VNA 338/2011). Äitiys- ja lastenneuvolassa työskentelevällä henkilöstöllä on erinomainen mahdollisuus omalla esimerkillään edistää tasa-arvon toteutumista vuorovaikutussuhteessa asiakasperheisiin. Tämä edellyttää työntekijältä herkkyyttä ja uskallusta sekä taitoa kohdata vanhemmat ja lapset yksilöllisesti. Omien asenteiden ja toimintatapojen tarkastelu tasa-arvon toteutumisen ja tukemisen näkökulmasta lisää ammattitaitoa kohdata erilaisia asiakasperheitä. Hyvä yhteistyösuhde kannustaa vanhempia tuomaan esille omia näkemyksiään ja ratkaisujaan ja mahdollistaa vanhempien tuen tarpeiden tunnistamisen ja osallisuuden itseään ja perhettään koskevissa asioissa. Kuulluksi ja kunnioitetuksi tuleminen rakentaa luottamusta, mikä mahdollistaa myös vaikeiden tai muuten mieltä askarruttavien asioiden esille ottamisen. (Hakulinen-Viitanen ym. 2012)

Säännöllisesti ja huolellisesti toteutetut määräaikaiset terveystarkastukset ja kotikäynnit luovat tuttuutta ja luottamusta perheen ja neuvolan henkilöstön välillä. Ne myös mahdollistavat sen havainnoinnin, miten vanhempien ja lasten tasa-arvo toteutuu perheessä. Erityisesti laajat terveystarkastukset, joihin kutsutaan lapsen molemmat vanhemmat, edistävät molempien vanhempien näkökulmien esille tulemistä myös tasa-arvoasioissa. Molemmille vanhemmille on myös hyvä tarjota tietoa tasa-arvoisesta kasvatuksesta. Tämän oppaan sisältämät keskusteluteemat ja konkreettiset kysymykset auttavat työntekijöitä ottamaan tasa-arvokysymykset puheeksi. Niiden avulla on mahdollista tukea vanhempia tasa-arvotavoitteisessa kasvatuksessa.

Säännöllisten terveystarkastusten perusteella neuvolahenkilöstö havaitsee ja kuulee monenlaisia lapsiin ja heidän vanhempiinsa liittyviä pulmia myös tasa-arvon toteutumiseen liittyen. Huolen syntyessä työntekijän on mahdollista antaa vanhemmille yksilöllistä tukea ja tarvittaessa kutsua heidät lisäkäynnille neuvolaan tai tehdä kotikäynti. Epävarmoille ja äskettäin lapsen saaneille

vanhemmille tueksi voi riittää keskustelu rooli-odotuksista ja molempien vanhempien aktiivisesta osallistumisesta vanhemmuuteen ja perheen arkeen.

Tasa-arvokysymykset sisältyvät myös perhevalmennuksen aihealueisiin (Klemetti & Hakulinen-Viitanen 2013). Perhevalmennuksessa ja erilaisissa muissa neuvolan järjestämissä vanhempainryhmissä samassa elämäntilanteessa oleville vanhemmille annetaan tietoa tasa-arvoisen vanhemmuuden toteutumisen merkityksestä ja tasa-arvotavoitteisesta kasvatuksesta. Vanhempia kannustetaan keskustelemaan tasa-arvon toteutumisesta perheessään. Tämän oppaan sisältämät pohdintateemat soveltuvat vanhempien kanssa keskusteluun paitsi yksittäisten perheiden kohtaamisissa, myös perhevalmennuksessa ja muissakin vanhempainryhmissä.

Tasa-arvonäkökuilua mietittäessä neuvolahenkilöstön kannattaa käydä läpi myös erilaiset neuvolan seinillä olevat julisteet ja vanhemmille jaettavat materiaalit. On tärkeää, että myös niiden sisältämät viestit tukevat tasa-arvon toteutumista vanhempien välillä ja lasten kasvatuksessa.

Luettavaa aiheesta:

Hakulinen-Viitanen T, Hietanen-Peltola M, Hastrup A, Wallin M & Pelkonen M 2012. Laaja terveystarkastus. Ohjeistus äitiys- ja lastenneuvolatoimintaan sekä kouluterveydenhuoltoon. Tampere, Tampereen yliopistopaino Oy.

Klemetti R & Hakulinen-Viitanen T (toim.) (2013) Äitiysneuvolaopas. Suosituksia äitiysneuvolatoimintaan Opas 29/2013. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

2 SUKUPUOLTEN TASA-ARVO LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ

Äitiys- ja lastenneuvolan työskentelyssä on otettava huomioon sukupuolten tasa-arvo ja sen edistämiseen velvoittavat lait. Sukupuolten tasa-arvo tarkoittaa naisten ja miesten, tyttöjen ja poikien yhtäläisiä oikeuksia, yhdenvertaista kohtelua ja yhtäläisten mahdollisuuksien luomista. Näiden edellytyksenä on sukupuoleen perustuvan syrjinnän poistaminen. Sukupuolten tasa-arvon toteutumiseen kuuluu naisten ja miesten, tyttöjen ja poikien erilaisten toimintatapojen ja tarpeiden yhtäläinen arvostaminen sekä vallan ja resurssien oikeudenmukainen jakaminen. Tasa-arvon tavoittelu on jatkuvaa toimintaa sukupuolten tosiasiallisen tasa-arvon toteuttamiseksi. (STM 2012.)

Perustuslain (1999) mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Sukupuolten tasa-arvoa ei ole se, että sukupuolta ei huomioida millään tavalla. Käytännössä sukupuolen merkityksen ohittaminen saattaa johtaa siihen, että tyttöjen, poikien, naisten ja miesten erityislaatuista ja ominaisuuksia ei oteta huomioon. Samalla saatetaan huomaamatta vahvistaa stereotyyppisiä käsityksiä sukupuolille ominaisista toimintatavoista. Sukupuolten tasa-arvo tarkoittaa sitä, että olemme kaikki erilaisia, mutta samanarvoisia.

Tasa-arvolain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa. Lakia sovelletaan myös sukupuolivähemmistöihin (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986.)

Tasa-arvolaki (15.4.2005/232) edellyttää, että viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Heidän tulee myös luoda ja vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan naisten ja miesten tasa-arvon edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Erityisesti tulee muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät tasa-arvon toteutumista.

Tasa-arvolaki (30.12.2014/1329) kieltää välittömän tai välillisen syrjinnän sukupuolen perusteella. Välittömän syrjinnän kieltäminen sisältää eri asemaan asettamisen sukupuolen, raskauden tai synnytyksen sekä sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella. Välillisellä syrjinnällä tarkoitetaan näennäisen neutraalia käytäntöä, joka käytännössä asettaa ihmisiä eriarvoiseen asemaan sukupuolen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella sekä eri asemaan asettamista vanhemmuuden tai perheenhuoltovelvollisuuden perusteella. Lisäksi laki kehottaa ennaltaehkäisemään sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää. Suomi on sitoutunut myös kansainvälisiin sukupuolten tasa-arvoa koskeviin sopimuksiin Yhdistyneiden kansakuntien ja Euroopan unionin kautta.

Kun lapsi on syntymässä avioliiton ulkopuolella, isyyden tunnustaminen on uuden **isyyslain** (11/2015) mukaan mahdollista jo raskausaikana mikäli on selvää, että isyyden tunnustaja on lapsen isä. Lisäksi äidin tulee hyväksyä tunnustaminen, äidillä ja tunnustajalla tulee olla asetuksessa säädetyt henkilöllisyysasiakirjat ja kummankin tulee ymmärtää tunnustamisen merkitys. Isyyden tunnustamisen voi vastaanottaa äitiysneuvolassa terveydenhoitaja tai kättilö. Samaan aikaan tunnustamisen kanssa voidaan tehdä myös sopimus yhteishuollosta. Tämä mahdollisuus perustuu lapsen huoltoa ja tapaamisoi-keutta koskevaan lakiin tehtyyn muutokseen (14/2015).

Perheiden monimuotoisuutta koskeva lainsäädäntö on yhä muutoksessa. Neuvolaan tulee myös uusperheitä, adoptioperheitä ja perheitä, joissa on kaksi samaa sukupuolta olevaa vanhempaa tai useita vanhempia, joilla on rooli lapsen elämässä. Tällöin on hyvä keskustella perheen kanssa ja selvittää, miten perheen kanssa asioidaan. Käsitys sukupuolirooleista, tasa-arvosta, naisten ja miesten tai tyttöjen ja poikien asemasta voi poiketa myös eri kulttuureissa ja uskontokunnissa. Neuvolapalvelut ovat yhteiskunnallista toimintaa, jonka on aina nojaututtava perustuslain ja tasa-arvolain velvoitteisiin sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi.

Yhdistyneiden kansakuntien **lasten oikeuksien sopimus** (1989) kieltää lapsen syrjinnän hänen tai hänen vanhempiensa ulkonäön, alkuperän, mielipiteiden tai muiden ominaisuuksien perusteella. Lasta koskevia päätöksiä tehtäessä on aina ensimmäiseksi otettava huomioon lapsen etu, ja valtion on kunnioitettava vanhempien tai muiden lapsen huoltajien vastuuta, oikeuksia ja velvollisuuksia lapsen kasvatuksessa. Lapsella on oikeus ilmaista omat mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa asioissa ja ne on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsella on oikeus saada tietoa sekä oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Lisäksi lasten oikeuksien sopimus säättää, että vanhemmilla on ensisijainen ja yhteinen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä lapsen edun mukaisesti, ja että valtion on tuettava vanhempia lasten kasvatuksessa.

Työssä pohdittavaksi

- Miten otat työssäsi huomioon perustuslain ja tasa-arvolain velvoitteet edistää sukupuolten tasa-arvoa?
- Pohdi toisesta maasta muuttaneen vanhemman roolia suomalaisessa yhteiskunnassa. Miten kerrot eri kulttuureista tai uskontokunnista tuleville perheille suomalaisesta kulttuurista, toimintatavoista ja tasa-arvosta?
- Miten varmistat, että vieraskieliselle asiakkaallesi kääntävä tulkki ymmärtää, mitä tarkoitat puhuessasi tasa-arvosta?

Linkkejä lakeihin:

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609> (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 8.8.1986/609)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325> (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326> (Terveydenhuoltolaki 1326/2011)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110338> (Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 338/2009, nyk. 338/2011).

[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150011?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=isyyslaki_\(Isyyslaki_13.1.2015/11\)](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150011?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=isyyslaki_(Isyyslaki_13.1.2015/11))

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060> (YK:n lasten oikeuksien sopimus 1989: Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta 60/1991.)

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2768767&SecMode=1&DocId=2282716&Usage=2> (Council of Europe, Commissioner for Human Rights (2015), Human rights and intersex people, April 2015)

Lisää luettavaa:

Julkunen R 2010. Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere, Vastapaino.

STM. 2009. Euroopan unioni tasa-arvoa tekemässä. TANE-julkaisuja 13.

STM 2010. Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. Valtioneuvoston selonteke 8.

STM. 2016. Hallituksen tasa-arvo ohjelma 2016–2019.

STM. 2015 Tasa-arvolaki.

3 PERHEKOKONAISUUS

Yhteiskunnassamme on erilaisia käsityksiä naisista, miehistä, perheistä ja perheenjäsenten rooleista sekä valtarakenteista perheessä ja yhteiskunnassa. Ajatteluamme saattaa ohjata kaavamainen käsitys vanhemmuudesta sekä äideistä ja isistä, joilla on tietyt tehtävät perheessä, ja lapsen sukupuoleksi ajatellaan tyttö tai poika. Emme välttämättä kyseenalaista sitä, mitä sukupuolista ajatellaan tai mitä pidetään sopivana eri sukupuolille. Asiakkaiden tasa-arvoinen kohtelu kuitenkin edellyttää, että pystymme tarkastelemaan toimintaamme kriittisesti ja huomioimaan perheenjäsenet sellaisina kuin he haluavat tulla kohdatuiksi, ennakkoluulottomasti ja erilaisine rooleineen.

Äitiys- ja lastenneuvolassa tuetaan koko perheen hyvinvointia. Raskausaikana huomio kiinnittyy erityisesti äidin ja sikiön hyvinvointiin. Neuvolan työntekijän on samalla hyvä huomioida, että isän läsnäololla on merkittäviä positiivisia vaikutuksia perheiden hyvinvoinnille, ja isät haluavat olla ja ovat nykyään aktiivisia ja osallistuvia toimijoita lapsiperheissä. Etenkin ensimmäistä lastaan odottavissa perheissä miehet saattavat tarvita tukea ja rohkaisua vanhemmuuteen. On tärkeää mahdollistaa isän mukanaolo neuvolakäynneillä ja huomioida isä asiakaskontakteissa sekä perheen toiminnassa.

Tämän päivän Suomessa on erilaisia perheitä ja perhetyyppisiä ja perheiden sisällä erilaisia käsityksiä tasa-arvosta ja sukupuolesta. Joissain perheissä toimitaan tiedostaen tai tiedostamatta perinteisiä sukupuolirooleja noudattaen ja ylläpidetään jakoa naisten ja miesten töihin kotona ja kodin ulkopuolella. Toisissa perheissä taas perinteinen ajattelutapa ei päde. Isällä voi olla päävastuu lapsen hoivasta tai perheen vanhemmat voivat olla samaa sukupuolta. Myös kulttuuriin tai uskontoon liittyvät normit voivat edellyttää perheenjäseniltä tietynlaisia toimintatapoja.

Työntekijän on huomioitava perheiden monimuotoisuus ja sukupuolen moninaisuus. Koska perheet ovat monimuotoisia, tässä oppaassa puhutaan äitien ja isien lisäksi puolisoista, toisista vanhemmista, ensisijaisena pidetyistä vanhemmista ja laajemmasta perheestä kuin ydinperhe. Se ei silti tarkoita sitä, että isyys haluttaisiin häivyttää – päinvastoin. Oppaassa halutaan tuoda esiin, että jokainen yksilö on erilainen ja jokaisella tulee olla mahdollisuus tulla huomioituksi kuten hän toivoo, vailla perinteisinä pitamiämme käsityk-

siä. Kaikki vastaanotolle tulevat vanhemmat ovat tärkeässä asemassa lapsen elämässä ja heidät tulee huomioida tasa-arvoisesti.

Sukupuoliroolit ja sukupuolen ilmaisu ovat usein kulttuuri- ja aikakausi-sidonnaisia. Ne ovat tietyn yhteisön muodostamia normeja, joiden mukaan yksilön oletetaan toimivan perheessä tai yhteiskunnassa. Äitiys- ja lastenneu-volan työntekijä voi tiedostamattaan tuoda työssään esiin henkilökohtaisia asenteitaan tai oletuksiaan, jotka liittyvät sukupuolten rooleihin ja tasa-arvoon ja ilmenevät perheenjäsenten eriarvoisena kohteluna, vaikka se ei ole tarkoi-tuksellista. On tärkeää pyrkiä tiedostamaan omat ajattelu- ja toimintatavat sekä niiden normeja ja stereotyyppioita ylläpitävät vaikutukset. Tiedostamalla voidaan pyrkiä kohti asiakkaiden tasa-arvoista kohtelua ja perheiden entistä parempaa kohtaamista.

Työssä pohdittavaksi

- Millainen on oma nais- / mieskuvasi ja miten se on muodostunut?
- Miten nais- tai mieskuva ilmenee neuvolatoiminnassa ja tiloissa? Löytyykö esimerkiksi neuvolan materiaaleista kuvia isistä lasten kanssa ja kuvia eri-laisista perheistä?
- Oletatko äidille tietynlaisia rooleja ja isälle toisenlaisia rooleja perheessä?
- Miten suhtaudut isään, joka saapuu yksin lapsen kanssa vastaanotolle?
- Puhutko vanhemmuudesta vai äitiydestä ja isyydestä?

Lisää luettavaa:

Säävälä H, Keinänen E, Vainio J 2001. Isä neuvolassa – työvälaineitä ja aja-tuksia vauvaa odottavien ja hoitavien isien kanssa työskenteleville. Ta-sa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvo-julkaisuja 8.

Varjos K (toim.) 2013: Isänä työelämässä – isäystävällistä työkuulttuuria lu-omassa (pdf). Lahden ammattikorkeakoulun julkaisusarja C, osa 147. Lahden ammattikorkeakoulu.

Ylitapio-Mäntylä O 2012. Sukupuolittuneet käytännöt varhaiskasvatuk- sessa. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Ta- sa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 15–29.

Älä ole! – Normit nurin! Normikriittinen käsikirja yhdenvertaisuudesta, syrjinnän vastustamisesta ja vapaudesta olla oma itsensä. 2013. Seta-jul- kaisuja 22. Seta ry.

4 TASA-ARVOINEN PERHEEN KOHTAAMINEN

Vanhemmilla on oikeus saada yhtäläisesti tietoa lapsestaan ja tämän kehityksestä sukupuoleen katsomatta. Perheenjäsenten tasa-arvoinen kohtelu voi tulla esiin esimerkiksi tavassa, jolla puhumme asiakkaalle. Työntekijä voi huomauttaa kohdistaa puheensa toiselle vanhemmalle, yleensä äidille, ja puhua tietynlaisia asioita henkilölle, jota pitää lapsen ensisijaisena vastuullisena huoltajana ja toisenlaisia asioita toissijaisena huoltajana pitämälleen henkilölle. Työntekijä voi kommentoida asioita eri tavalla äidille, isälle, tytölle tai pojalle. Kaikilla perheenjäsenillä tulee olla mahdollisuus esittää neuvolassa heitä askarruttavia asioita. Jos isien tai toisten vanhempien huolia ei tunnusteta tai niistä ei puhuta, niihin ei voida antaa ja saada riittävästi tukea. Huolten kasaantuminen voi muodostua haitalliseksi lapsen ja perheen hyvinvoinnille.

Perheen elämänpiiriin voi kuulua keskeisesti myös useampi aikuinen kuin kaksi vanhempaa. Perhe voi kokea perheenjäsenten joutuvan eriarvoiseen asemaan, jos kaikkia ei huomioida keskustelussa tasapuolisesti tai kaikille ei ole esimerkiksi varattu omaa istuinta vastaanottotilassa. Kaikkien läsnäolijoiden tasa-arvoinen huomioiminen ja ottaminen mukaan keskusteluun antaa kaikille lapsen huoltajille mahdollisuuden ottaa vastuu lapsen kasvatuksesta ja hyvinvoinnista.

Perheissä voi olla tilanteita, sukupuolikokemuksia ja -rooleja, joita neuvolan työntekijän on vaikea ennakoida, ellei asia ole tullut aiemmin esille. Joskus saatamme puhua joistain ihmisryhmistä stereotyyppisesti ja aivan kuin heitä ei olisi paikalla. Oletuksemme läsnäolijoiden kokemuksesta voi kuitenkin olla väärä, ja stereotyyppinen puhe saattaa kohdistua paikalla oleviin, joiden kokemus omasta itsestään ei vastaa omia käsityksiämme. Kaikki paikalla olevat voi saada kokemaan kuuluvansa joukkoon esimerkiksi puhumalla vanhemmista, parisuhteesta, kumppaneista tai puolisoista sen sijaan, että puhuu äidistä tai isästä, vaimosta tai miehestä. Samoin lapsia ja vanhempia voi kutsua heidän omilla nimillään.

Avoimuus ja tasa-arvoinen suhtautuminen kaikkiin perheenjäseniin sukupuoleen tai sukupuolirooleihin katsomatta edesauttaa tasa-arvoisen ilmapiiri-

rin luomista. Luottamuksellista suhdetta luotaessa voi olla hyvä keskustella siitä, miten perhe haluaa itse tulla kohdelluksi, miten perheenjäseniä kutsutaan ja miten he toivovat heihin suhtauduttavan. Esimerkiksi yksinhuoltajien kohdalla voi olla hyvä selvittää, miten lapsen toisesta vanhemmasta halutaan puhuttavan. Tasa-arvoa on monimuotoisten perheiden olemassaolon tunnistaminen ja tunnistaminen.

Puheessa ja toiminnassa tulee huomioida myös lapsi. Vauvat aistivat tunteita herkästi toisten eleistä, ilmeistä, äänensävyistä ja kosketuksesta. Lapsi oppii puhumaan ja toimimaan jäljittelemällä muita. Vaikka lapsen oma ilmaisu olisi vielä vajavaista, hänellä on tarve kokea tulevaisuutta ymmärrettäväksi ja kuulluksi. Lapsen huomioiminen lisää hänen itseluottamustaan ja haluaan kommunikoida. Lapset ovat avoimia, eikä heidän tarpeita ja kiinnostuksen kohteita tule sijoittaa sukupuolen mukaisesti ennakkokäsityksiin.

Ylitapio-Mäntylä (2012) on kuvannut toimittamassaan kirjassa s. 97 tilanteen neuvolasta:

"Neuvolan terveydenhoitaja esittelee kaksivuotiaalle tytölle kuvia. Hän hypää liikennevälineet sekä työvälineet sahasta vasaraan ohitse sanoen, että näitä poikien juttuja sinun ei tarvitse osata. Tyttö näyttää hämmentyneeltä, sillä hän pitää tällä hetkellä laivoista, moottoripyöristä ja junista."

Työssä pohdittavaksi

- Miten luot vastaanotollasi tasa-arvoisen ilmapiirin ja kutsuttaville henkilöille tunteen, että he ovat tasa-arvoisesti tervetulleita terveystarkastuksiin?
- Kenelle kohdistat asiakastapaamisessa puheesi?
- Puhutko eri asioista lapsen äidille ja isälle?
- Oletko pohtinut vanhempien erilaisia tarpeita neuvolakäynneillä?
- Tiedätkö, mitkä asiat huolettavat isää tai toista vanhempaa?
- Annatko isälle tai toiselle huoltajalle riittävästi aikaa ja huomiota vastaanotolla?
- Kysytkö molemmilta huoltajilta, miten he jaksavat?
- Miten huomioit sateenkaariperheet, yhden vanhemman perheet ja useamman vanhemman perheet ja heidän tarpeensa?
- Onko vastaanotollasi riittävästi tuoleja paikalle saapuville perheenjäsenille ja tulkille?
- Puhutko suoraan lapselle?

Lisää luettavaa:

- Hakulinen-Viitanen T, Hietanen-Peltola M, Hastrup A, Wallin M & Pelkonen M. 2012. Laaja terveystarkastus. Ohjeistus äitiys- ja lastenneuvolatoimintaan sekä kouluterveydenhuoltoon. Tampere, Tampereen yliopistopaino Oy.
- Halme N: http://www.terveydenhoitajaliitto.fi/easydata/customers/sthl/files/th-paivat2013esitykset/isan_ja_lapsen_yhdessaolo_terveydenhoitaja_paivat_halme_070213.pdf
- Säävälä H, Keinänen E & Vainio J 2001. Isä neuvolassa – työvälineitä ja ajatuksia vauvaa odottavien ja hoitavien isien kanssa työskenteleville. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvo-julkaisuja 8.
- Varjos K (toim.) 2013: Isänä työelämässä – isäystävällistä työkuultuuria luomassa (pdf). Lahden ammattikorkeakoulun julkaisusarja C, osa 147. Lahden ammattikorkeakoulu.
- Ylitapio-Mäntylä O 2012. Hoivan ja vastuun jakautuminen päiväkodissa ja kotona. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 91–102.

5 TASA-ARVO JA VANHEMPIEN TOIMINTA PERHEESSÄ

Lapsen syntymä muuttaa kaikkien perheenjäsenten elämää ja arkea. Hyvä vanhemmuus ei riipu biologisesta suhteesta lapseen tai siitä, että asuu samassa taloudessa lapsen kanssa. Perheissä, joissa yksi synnyttää lapsen tai viettää enemmän aikaa lapsen kanssa, toiselle vanhemmalle vanhemmuus ja kiintymys lapseen muodostuvat vähitellen. Kaikille vanhemmille tai huoltajille on tärkeää saada puhua lapsen tulon aiheuttamista muutoksista elämässään.

Kaikilla vanhemmilla tulee olla mahdollisuus osallistua lapsen kasvatukseen ja hoivaan, leikkiä lapsen kanssa, opettaa, olla läsnä ja pitää lasta sylissä. Sitoutuminen vanhemmuuteen vaikuttaa positiivisesti lapseen, vanhempaan itseensä ja koko perheeseen. Vastuunotto ja osallistuminen lapsenhoitoon vähentävät itsekeskeisyyttä ja lisäävät empaattisuutta lasta ja puolisoa kohtaan.

Vauvan tulo aiheuttaa herkästi väsymystä. Vastuun jakaminen perheen arjessa antaa mahdollisuuden vapauttaa yksi vanhempi hetkellisesti oman ajan viettoon, mikä ylläpitää yksilön ja perheen hyvinvointia. Kun toinen huoltaja osallistuu lastenhoitoon, toinen saa tilaa ja toipumisaikaa itselleen, molempien maailma avartuu ja perheen vuorovaikutus paranee. Vanhempien suhde saa uutta sisältöä, kun he tuntevat toistensa tekemisiä ja vastuita. Toisaalta vanhemmat tarvitsevat myös kahdenkeskistä aikaa. Myös yksinhuoltaja tarvitsee lepoa ja omaa aikaa jaksakseen lapsen kanssa.

Vauva hyötyy kahdesta tai useammasta lähisuhteesta oppimalla tuntemaan yhtä hyvin kaikki vanhempansa ja saamalla virikkeitä perheenjäsenten eri toiminnoista. Myönteinen hoivasuhde muodostuu, kun vanhemmat luovat omaan tai lapsen sukupuoleen katsomatta omakohtaisen suhteen lapseensa - pitävät lasta sylissä, lohduttavat, osallistuvat lapsen kanssa tehtäviin askareisiin ja kannustavat lapsia osallistumaan omiin toimintoihinsa. Varhaisessa vaiheessa luotu läheinen suhde lapseen säilyy myöhemminkin läheisempänä kuin aluksi passiivisessa suhteessa eläneen vanhemman suhde lapseensa.

Lapsen kanssa toimiessaan vanhempi oppii havaitsemaan, mitä lapsi odottaa ja tarvitsee aikuisilta. Vanhempi, joka ei ole viettänyt aikaa lapsen kanssa, voi kuvitella, että vauvat ovat helppoja hoitaa ja samalla voi keskittyä johon-

kin muuhun tekemiseen. Työntekijä voi muistuttaa vanhempia, miten mielenkiintoista lapsen kasvua ja kehitystä on seurata, ja miten tärkeää on antaa lapselle aikaa.

Perinteiset rooli-odotukset ja ylihuolehtivan vanhemmuuden kehittyminen vähenevät, kun vauvalla on suhde usean hoitajan kanssa. Tilan antaminen toiselle vanhemmalle on tärkeää, ettei äiti-lapsi -suhde muodostu liian tiiviiksi, jolloin se voi estää isän tai toisen vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen kehittymistä. Työntekijän on hyvä antaa isälle tai toiselle huoltajalle aikaa sekä mahdollisuuksia tarjota hoivaa ja osallistua lasta koskeviin päätöksiin myös asiakastapaamisten aikana. Naiset ja miehet kykenevät huolehtimaan vauvan tarpeista yhtäläillä. Kun hoivaajia on kaksi tai useampi, lapsi voi harjoitella emotionaalista etäntymistä yhdestä vanhemmasta. Lapsi saa samalla mahdollisuuden tutustua ja samaistua erilaisiin myönteisiin nais- ja miesrooleihin varhaisessa vaiheessa.

Yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon pyrkivä perhekokonaisuus luo hyvän kasvuympäristön lapselle. Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo eivät tarkoita, että kaikkien lapsesta huolehtivien tulisi toimia keskenään samalla tavalla. Lapsen on tärkeää huomata, että vanhemmat kuitenkin luottavat toistensa toimintaan lapsen kanssa. Yhden vanhemman osoittaessa luottavansa toiseen vanhempaan lapsikin voi luottaa toiseen vanhempaan. Lapset oppivat kyvyn ymmärtää ja säädellä tunteita vuorovaikutuksessa vanhempien ja muiden hoitavien henkilöiden kautta ja oppiminen jatkuu läpi koko elämän. Lapselle kehittyy laajempi tunneskaala ja kokemus ihmisten erilaisuudesta, kun vanhemmat ja lasta kasvattavat henkilöt ovat keskenään erilaisia. Vanhempien ja lapsen välisen suhteen on havaittu vaikuttavan lapsen kognitiivisten, emotionaalisten sekä sosiaalisten taitojen kehittymiseen. Tyytyväisyyden, ilon ja luovuuden kokemukset varhaisessa vuorovaikutuksessa lapsen kanssa vahvistavat lapsen sosiaalisten taitojen sekä tunnesäätelyn kehittymistä. Usean vanhemman parissa lapselle kehittyy monipuolisempi tunneskaala ja lapsen ystäväkirjo muodostuu laajemmaksi.

Pohdittavaksi vanhempien kanssa

- Millainen on mielestäsi hyvä vanhempi? Onko hyvässä äitiydessä tai isyydessä eroja?
- Millainen vanhempi haluat olla lapsellesi? Onko molemmilla vanhemmilla samanlaisia toiveita?
- Koetko tullessi perheessä kuulluksi ja ymmärretyksi sellaisena kuin olet?

Lisää luettavaa:

- Aldous J, Mulligan G & Bjarnasson T 1998. Fathering over time: What makes the difference? *Journal of Marriage & the Family*, vol 60 (4), 809–820.
- Chodorow N & Contratto S 1982. *The fantasy of the perfect mother*. Thorne B (toim.) *Rethinking the family: some feminist questions*. Longman, New York.
- Hays S 1996. *The cultural contradictions of motherhood*. Yale University Press, New Haven.
- Hays S 1998. The fallacious assumptions and unrealistic prescriptions of attachment theory: A comment on 'Parents' socio-emotional investment in children'. *Journal of Marriage & the Family*, vol 60 (3), 782–90.
- Säävälä H, Keinänen E & Vainio J 2001. Isä neuvolassa – työväliteitä ja ajatuksia vauvaa odottavien ja hoitavien isien kanssa työskenteleville. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvo-julkaisuja 8.
- Varjos K (toim.) 2013: Isänä työelämässä – isäystävällistä työkuulttuuria luomassa (pdf). Lahden ammattikorkeakoulun julkaisusarja C, osa 147. Lahden ammattikorkeakoulu.
- Ylitapio-Mäntylä O 2012. Sukupuolittuneet käytännöt varhaiskasvatuksessa. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. Bookwell Oy, Juva. s. 15–29.
- Ylitapio-Mäntylä O 2012. Hoivan ja vastuun jakautuminen päiväkodissa ja kotona. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. Bookwell Oy, Juva. s. 91–102.

6 TYÖNJAKO JA SUKUPUOLIROOLIT PERHEESSÄ

Ensimmäisissä ihmissuhteissa vauva oppii, minkälainen hän on, minkälaisia muut ihmiset ovat, miten muihin suhtaudutaan, miten hänen läheisensä kohtelevat häntä ja miten hän itse vaikuttaa heihin. Tarkkailemalla ympäristöään lapset oppivat sukupuolittuneita toimintatapoja pienestä pitäen. He muodostavat käsityksiä siitä, mikä on sopivaa tytöille ja mikä pojille esimerkiksi sen mukaan, millaisiin leikkeihin heitä ohjataan tai miten he näkevät naisten tai miesten toimivan. Lapset pyrkivät miellyttämään aikuisia, joten he sopeutuvat heille esitettyihin toimintamalleihin nopeasti. Näistä toimintamalleista muodostuu stereotyyppisiä käsityksiä ja tiedostamatonta toimintaa, joka ylläpitää sukupuolten erilaisia rooleja ja työnjakoa sukupolvesta toiseen.

Stereotyyppisen ajattelun purkaminen on yksi keino edistää sukupuolten tasa-arvoa ja vähentää sukupuoleen perustuvaa syrjintää ja eriarvoista kohtelua. Perheiden kanssa työskentelevät työntekijät voivat yhdessä vanhempien kanssa rikkoa ja kyseenalaistaa totuttuja miesten ja naisten rooleja omassa puheessaan ja toiminnassaan.

Paitsi yhteiskunnan työnjaossa, myös kodin arkisissa askareissa tuotetaan sukupuolittuneita käytäntöjä. Äitiys- ja lastenneuvolassa voidaan pohtia vanhempien kanssa, millaisia vanhempien roolit ovat perheessä ja mikä on kullekin lapselle luonteenomaista. Vanhemmilla voi olla pelkoja tai keskenään ristiriitaisia odotuksia vanhemmuudesta ja kasvatuksesta sekä oletuksia ensisijaisen ja toissijaisen vanhemman tehtävistä. Keskustelemalla vanhemmille voidaan tarjota mahdollisuus löytää heille sopivat tavat toimia lapsen kanssa.

Kotona on hyvä miettiä, kuka organisoii lasten arjen, kuka huolehtii siivouksesta, pyykistä, ruoanlaitosta, auton huollosta, korjaustöistä jne. Tehtävänjako voi kyseenalaistaa ja muuttaa. Jokaisella on oma tapansa suorittaa erilaisia tehtäviä ja lapsi voi oppia vanhemmiltaan erilaisia tapoja tehdä sama asia, kun tehtävänjaot eivät ole tarkasti yhdelle henkilölle tai sukupuolelle rajattuja.

Perheessä tyttö- ja poikalapsi voi osallistua perheen erilaisiin tehtäviin yhtäläisesti isän, äidin, isovanhempien tai muiden perheenjäsenten kanssa. Lapsi

saa näin mahdollisuuden kokeilla, miltä erilaiset tehtävät kotona tuntuvat ja mitä hän itse niistä ajattelee. Vanhempia voidaan ohjata myös tulemaan tietoisiksi siitä, vaativatko he lapsilta eri asioita tai erilaista osaamista sukupuolen perusteella. On tärkeää kannustaa lasta löytämään häntä kiinnostavat asiat ja vastata hänen tarpeisiinsa ja kiinnostuksen kohteisiinsa sukupuolirooleihin katsomatta.

Työssä pohdittavaksi

- Miten kannustat isiä aktiiviseen vanhemmuuteen?
- Tiedätkö, mitä asiakkaasi ajattelevat vastuiden tasa-arvoisesta jakamisesta perheessä?

Pohdittavaksi vanhempien kanssa

- Onko perheessasi naisten töitä ja miesten töitä? Miten työnjakoa voisi purkaa?
- Mieti erilaisia rooliodotuksia, joita vanhemmille voi olla. Voisiko niitä kyseenalaistaa?
- Näkyykö perheesi toiminnassa tai puheessa käsityksesi sukupuolirooleista?
- Annatko tytön osallistua ”isän askareisiin” ja pojan ”äidin askareisiin”?
- Mitkä piirteet sinussa vanhempana vastaavat perinteisiä käsityksiä sukupuolirooleista perheessä?

Lisää luettavaa:

Säävälä H., Keinänen E& Vainio J 2001. Isä neuvolassa – työvälineitä ja ajatuksia vauvaa odottavien ja hoitavien isien kanssa työskenteleville. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvo-julkaisuja 8.

Varjos K (toim.) 2013: Isänä työelämässä – isäystävällistä työkuultuuria luomassa (pdf). Lahden ammattikorkeakoulun julkaisusarja C, osa 147. Lahden ammattikorkeakoulu.

Ylitapio-Mäntylä O 2012. Sukupuolittuneet käytännöt varhaiskasvatuksessa. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 15–29.

Ylitapio-Mäntylä O 2012. Hoivan ja vastuun jakautuminen päiväkodissa ja kotona. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 91–102.

7 SUKUPUOLEN MONINAISUUS

Työntekijällä voi olla oma käsityksensä asiakkaan sukupuolesta, mutta se ei välttämättä vastaa asiakkaan kokemusta itsestään tai perheen näkemystä jonkun perheenjäsenen sukupuolesta. Tulemme usein tietoisiksi sukupuoliin liittyvistä oletuksistamme vasta siinä vaiheessa, kun joku toimii vastoin oletuksiamme.

Sukupuolen moninaisuus -ilmaisu viittaa siihen, että sukupuoli on moninainen ilmiö. Sukupuoli voi määrittyä juridisesti, sosiaalisesti, kulttuurisesti tai psyykkisesti. Se voi olla esimerkiksi geneettinen, anatominen, hormonaalinen, neurologinen, kehollinen kokemus, aistinen kokemus, tunne tai kognitio. Sukupuoli voi olla muutakin kuin jako tyttöihin, poikiin, naisiin ja miehiin. Jokaisella ihmisellä on vaihtelevasti miehisii ja naisellisia puolia. Yksilöllistä vaihtelua on sekä fyysisessä kehityksessä että psyykkisessä kokemuksessa sukupuolesta. Kaikki eivät sovi kaksijakoisen sukupuolierottelun muottiin. Sukupuolen moninaisuus sisältää sekä sukupuolivähemmistöt että sukupuolienemmistöt.

Lapsen fyysinen kehitys sukupuoleen, sukupuoli-identiteetin kehitys tai lapsen tapa ilmaista omaa sukupuoltaan voivat vaihdella ja poiketa tavanomaisesta. Tyttö voi kokea olevansa poika ja poika voi kokea olevansa tyttö. Kasvaessaan sukupuoleen lapsen tulisi saada kokeilla sukupuolisuuden rajoja. Tämä antaa hänelle mahdollisuuden ymmärtää moninaisia sukupuolen ilmiöitä ja löytää oma identiteettinsä.

Joidenkin lasten kokemus sukupuolestaan ei sovi kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään. Alle 6-vuotiaista noin 5–10 %:lla on sukupuolelleen epätyypillistä käyttäytymistä, kuten toive tai kokemus olla vastakkaista sukupuolta. Lapsuuden aikaiset variaatiot eivät ennusta lapsen tulevaa kasvusuuntaa. Kaikki kehityspolut ovat mahdollisia oman identiteetin löytämiseksi – olipa kyse sukupuolen, seksuaalisuuden tai muun identiteetin kehityksestä.

Intersukupuolisilla henkilöillä on ristiriita biologista sukupuolta määrittävien anatomisten, kromosomaalisten tai hormonaalisten tunnusmerkkien välillä. Intersukupuolisuus voi tulla ilmi heti vastasyntyneenä tai myöhemmin elämän aikana. Intersukupuolisen lapsen sukupuolta määritettäessä on aina olemassa virheen mahdollisuus, koska sukupuolen tunnusmerkit ovat risti-

riitaiset eikä häntä voida yksiselitteisesti määritellä nais- tai miespuoliseksi. Vastasyntyneen lapsen sukupuolielimissä on usein myös synnynnäistä vaihtelua. Tällaisten henkilöiden sukupuoli-identiteetti voi kehittyä mieheksi tai naiseksi tai joksikin muuksi. Vastasyntyneen lapsen sukupuoli on aina oletamus myös niiden lasten kohdalla, joilla sukupuolen ulkoiset tunnusmerkit ovat ristiriidattomat.

Sukupuoli-identiteetti on ihmisen oma kokemus omasta sukupuolestaan tai sukupuolettomuudestaan. Sukupuoli-identiteetti on eri asia kuin seksuaalinen suuntautuminen. Se on jokaisen sisäinen tunne siitä, onko hän tyttö tai poika, nainen tai mies tai jotain muuta. Jo pienellä lapsella voi olla sukupuoliristiriita eli tunne, että hänen kokemuksensa sukupuolestaan on toinen kuin häneltä odotettu tai hänen kehonsa sukupuoli. Tunne voi vahvistua kasvun aikana, jolloin kyse voi olla transsukupuolisuudesta. Lapsi voi myös jättää ilmaisematta sisäistä sukupuoliristiriitaansa riippuen kasvuympäristön avoimuudesta.

Kulttuurissamme on tapana oikaista toimintaa, joka ei vastaa perinteisiä käsityksiämme siitä, mikä on oikein tai soveliasta. Ylläpidämme ja välitämme käsityksiämme sukupolvelta toiselle antamalla palautetta tai olemalla kiinnittämättä huomiota epäsovinnaiseen toimintaan. Jo pienet lapset saattavat kommentoida toisten toimintaa oikaisevasti heille välittyneiden käsitysten perusteella. Minuus muodostuu vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, ja esimerkiksi vanhempien suhtautuminen toisiinsa ja eri sukupuolta oleviin henkilöihin voi heijastua lapsen käsitykseen oman sukupuolensa arvostuksesta. Muilta tulevien kommenttien perusteella lapsi oppii näkemään myös itsensä sellaisena kuin muut hänet näkevät – hyväksyttynä tai muuta huonompana. Sukupuolen moninaisuuden kunnioittaminen ja hyväksyminen tarjoavat vakaan perustan kasvuille. Ymmärtävällä kasvatuksella voidaan lisätä lasten tunnetta joukkoon kuulumisesta ja erilaisuuden hyväksymistä itsessä ja toisissa. Hyväksyntä edesauttaa positiivisen itsetunnon, minäkuvan ja identiteetin kehittymistä. Lapselle on tärkeää, että häntä arvostetaan. Mitätöinnillä tai ohjauksella ei voida muuttaa yksilön kokemusta omasta sukupuolestaan. Lapsen kokemusta tulee kunnioittaa eikä sitä tule ajatella kasvatuksen seurauksena.

Lapsen sukupuolen ilmaisua ymmärtävällä ja arvostavalla kohtaamisella on myönteisiä vaikutuksia aikuisuuteen asti. Suomalaisen tutkimuksen mukaan vanhempien vaikeus hyväksyä lapsensa sukupuolelleen epätyypillistä käytöstä lisäsi todennäköisyyttä sille, että näillä henkilöillä oli aikuisuudessa enemmän mielenterveyden ongelmia ja päihteiden käyttöä. Esimerkiksi rajuja leikkejä vältteleviä poikia tai niihin hakeutuvia tyttöjä ei tule torjua tai torua. Varhaiset kokemukset erilaisuudesta voivat johtaa emotionaaliseen eristäytymiseen ja ulkopuolisuuden tunteeseen perheessä ja ystäväpiirissä, mikä voi näkyä aikuisiän suhteissa itseilmaisun ja tunteiden kontrollointina. Lapsella oleva erilaisuuden tunne voi vaikuttaa myös lapsen ja vanhempien väleihin, lapsen onnistumisen kokemuksiin ja ajatuksiin siitä, miten hän kykenee vastaamaan vanhempiensa tai muiden ihmisten odotuksiin.

Sukupuoleltaan moninaisten lasten ja nuorten kasvua omaan sukupuoleensa voidaan tukea sensitiivisillä kasvatuskäytännöillä, keskustelemalla sekä pohtimalla asiaa yhdessä lapsen perheen kanssa. Sukupuolen variaatiosta keskusteleminen ja asiatiedon jakaminen on tärkeää, koska variaatioon liittyy kulttuurisia ennakkoluuloja ja myyttejä, jotka voivat vaikuttaa lasten kasvuun, perheiden avoimuuteen, erilaisuuden tunteen muodostumiseen ja syrjintään. Ennakkoluulot voivat liittyä pelkoihin tuntemattomia asioita kohtaan. Syrjintä ja ennakkoluulot voivat aiheuttaa kohteelleen stressiä, joka pitkään jatkuaan vaikuttaa fysiologisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti. Sukupuolensa ristiriitaisesti kokevaa lasta tulisi tukea ja hyväksyä hänen erilaisuutensa. Sukupuolen moninaisuuden salliminen on tasa-arvoa ja sen huomioiminen on osa sukupuolisensitiivistä ajattelua ja toimintaa.

Työssä pohdittavaksi

- Montako sukupuolta uskot olevan olemassa?
- Miten otat työssäsi huomioon biologisen sukupuolen lisäksi sosiaalisen tai kulttuurisen sukupuolen?
- Miten olet kasvanut omaan sukupuoleesi? Pohdi, mitkä asiat ovat vaikuttaneet käsitykseesi omasta sukupuolestasi.
- Miten suhtaudut, kun tyttö tuntee olevansa poika tai poika tuntee olevansa tyttö?
- Miten tuet vanhempaa, jonka lapsi kokee olevansa eri sukupuolta kuin syntymässä on määriteltä?

Pohdittavaksi vanhempien kanssa

- Kuunteletko lapsesi näkemyksiä omasta sukupuolestaan?
- Onko mielestäsi tytöille tai pojille sopivia leikkejä? Miten suhtaudut, jos poika haluaa pukeutua prinsessaksi tai tyttö on kiinnostunut muita ikäisiään tyttöjä rajummista leikeistä?
- Päästätkö pojat mukaan tyttöjen leikkeihin ja tytöt mukaan poikien leikkeihin? Kannustatko tyttöjä ja poikia leikkimään yhdessä?

Lisää luettavaa:

- Alanko K 2010. Childhood Gender Atypical Behavior and Adult Same-Sex Sexuality: Genetic and Environmental influences, and Associations with recalled Parent Child relationships and Current Psychiatric Symptoms. Åbo Akademi.
- Appropriate Therapeutic Responses to Sexual Orientation. Report of the American Psychological Association Task Force. 2009
- Council of Europe, Commissioner for Human Rights (2015), Human rights and intersex people, April 2015 <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.mdBlobGet&InstranetImage=2768767&SecMode=1&DocId=2282716&Usage=2>
- DSM-5: <http://www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm/dsm-5>
- Huuska M & Karvinen M 2012. Persoona on aina enemmän kuin sukupuoli. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 31–53.
- Julkunen R 2010. Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere, vastapaino.
- Jämsä J 2008. (toim.): Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. PS-kustannus .
- Jääskeläinen L, Hautakorpi J, Onwen-Huma H, Niittymäki H, Pirttijärvi A, Lempinen M, Kajander V 2015. Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Opetushallitus, opaat ja käsikirjat 2015:5.
- Korhonen E, Nazarenko S & Närhi R 2012. Kahdeksan kysymystä tasa-arvosta ja seksuaalisuudesta. Väestötietosarja 25. Väestöliitto.
- Mäntymaa M.: <http://aikalainen.uta.fi/2012/05/18/ilon-hetket-suojaavat-lasta-psykkisilta-ongelmilta/>
- Mäntymaa M, Puura K, Luoma I, Latva R, Salmelin RK & Tamminen T 2015. Shared pleasure in early mother-infant interaction: predicting lower levels of emotional and behavioral problems in the child and protecting against the influence of parental psychopathology. *Infant Mental Health Journal*; 36; 2: 1–15. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25739800>
- Paumo M 2012. Totuttujen toimintamallien tiedostaminen. Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 141–157.
- Pesonen T & Nissinen J 2015. Sukupuolen moninaisuus. Avoinna kasvuun J&T. Esitys 26.2.2015.
- Seta. 2014. Sukupuolen moninaisuus. Setan transtukupisteen julkaisuja. https://www.dropbox.com/s/eou3r398zbluvay/sukupuolen_moninaisuus_2014_aukeamat.pdf?dl=0

- Säävälä H, Keinänen E & Vainio J 2001. Isä neuvolassa – työvälineitä ja ajatuksia vauvaa odottavien ja hoitavien isien kanssa työskenteleville. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvo-julkaisuja 8.
- Teräs T 2012. Kasvattajan puhe sukupuolittavana käytäntönä. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 103–121.
- Tuovinen L, Ståhlström O, Nissinen J ja Hentilä J 2011. (toim.): Saanko olla totta. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus.
- Venhola M 2002. Intersukupuolisuus [verkkodokumentti]. www.transtukipiste.fi/intersukupuolisuus/
- Venhola M 2011. Vielä sukupuolesta. Kirjeitä ja mielipiteitä. Duodecim, 127: 152.
- Älä olet! – Normit nurin! Normikriittinen käsikirja yhdenvertaisuudesta, syrjinnän vastustamisesta ja vapaudesta olla oma itsensä. 2013. Seta-julkaisuja 22. Seta ry.

8 TASA-ARVO JA MONIMUOTOISET PERHEET

Perheiden moninaisuuteen kuuluvat ydinperheet ja sitä laajemmat perhekokonaisuudet, eri kulttuuritaustoista tulevat perheet, adoptioperheet, sijaisperheet, usean kulttuurin perheet, monikkoperheet, sateenkaariperheet, vammaisten lasten tai vanhempien perheet, leskien, eronneiden tai omasta tahdostaan yksin lapsen saaneiden yksinhuoltajien perheet, uusperheet ja niin edelleen. Monimuotoisten perheiden kohtaamisessa pätevät samat periaatteet kuin muidenkin perheiden kohdalla. Molemminpuolisen luottamuksen ja ymmärryksen syntyminen voi edellyttää, että perhe kertoo omasta tilanteestaan ja siitä, miten perhe ja sen jäsenet haluavat tulla kohdatuiksi.

Perhelainsäädäntö ja palvelujärjestelmä ovat alun perin muodostuneet palvelemaan kahden sukupolven ydinperhettä. Tämä voi aiheuttaa hankaluuksia perheille, joiden rakenne poikkeaa tästä mallista. Lainsäädäntöä kehitetään, mutta se ei aina kykene juridisesti tunnustamaan monimuotoisia lapsi-vanhempi -suhteita. Myös tosiasialliset sisaruussuhteet saattavat jäädä vaille lain suojaa. Erotilanteessa tai vanhemman jäädessä leskeksi lasten asema saattaa eri kulttuureissa poiketa suomalaisista odotuksista.

Monimuotoisten perheiden kannalta tärkeitä kysymyksiä ovat esimerkiksi miten tunnistaa lapsen kaikki sosiaaliset vanhemmat, keitä lapsella on oikeus tavata, miten perhesuhteet tunnistetaan ja määritellään kansainvälisesti, millä perusteilla huoltajuuksia vahvistetaan ja millä perusteella syntyvän lapsen vanhemmuus määräytyy. Sosiaalietuudet rajataan yleisesti kahden vanhemman perhemallin mukaisesti. Perhevapaiden saaminen ja jakaminen voi olla haasteellista esimerkiksi silloin, jos lapsia syntyy kerralla useampia, jos lapsella on etävanhempia, sosiaalisia vanhempia tai sateenkaariperhe, jos lapsi adoptoidaan tai sijoitetaan perhehoitoon tai jos lapsi kuolee.

Miehillä on keskeinen rooli tasa-arvon saavuttamisessa. Joissain kulttuureissa miehet päättävät perheen lasten lukumäärästä, terveystarkastuksissa käynnistä sekä naisten opiskelusta ja työssäkäynnistä. Myös tällaisissa perheissä tasa-arvon edistäminen onnistuu parhaiten ottamalla isät ja äidit huomi-

oon tasapuolisesti. Miehillä tulee tarjota tietoa, jotta heidän ymmärryksensä kasvaa ja he voivat suhtautua myönteisemmin seksuaalikasvatukseen, sukupuolten tasa-arvoon ja naisten oikeuksiin. Kolmen sukupolven perhekokoisuuden kanssa toimittaessa on lisäksi kenties huomioitava isovanhempien näkemykset.

Työntekijä kohtaa vastaanotollaan myös perheitä, joissa perheenjäsenten roolit ja sukupuolijako voivat poiketa perinteisestä oletuksesta. Kaikkien perheiden sisällä voi olla kirjo sukupuolen kokemuksia tai seksuaalisuuden eri muotoja eikä kaikista asioista ole välttämättä edes puhuttu perheen sisällä. Osa perheistä voi olla monella tapaa monimuotoisia tai kuulua useaan eri vähemmistöön.

Sukupuolen moninaisuutta ja henkilökohtaista kokemusta sukupuoli-identiteetistä käsiteltiin edellisessä luvussa. Sukupuoli-identiteettiä ei pidä sekoittaa seksuaaliseen suuntautumiseen. Seksuaalisessa suuntautumisessa on kyse siitä, keihin ihminen tuntee vetovoimaa emotionaalisesti tai eroottisesti. Määrittelyn perustana on sekä oma että vetovoiman kohteen sukupuoli. Yleisesti käytetään jaottelua homo-, bi- ja heteroseksuaalisuus. Omaan seksuaaliseen suuntautumiseen voi havahtua missä iässä tahansa ja se voi muuttua elämän eri vaiheissa.

Seksuaalivähemmistöihin kuuluvat homot, lesbot ja biseksuaalit sekä transsuuntautuneet ihmiset. Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuteen kuuluvat kaikki ihmiset. Seksuaalisuudesta puhuttaessa vallalla on kuitenkin hetero-oletus, jolloin kaikkien oletetaan olevan heteroita. Tällöin oletetaan, että ihmiset jakautuvat kahteen sukupuoleen, jotka haluavat toisiaan tietyllä tavalla. Hetero-oletus on kulttuurinen ja yhteiskunnallinen ajattelumalli, jota ihmiset ylläpitävät myös tiedostamatta sen vaikutusta kanssaihmiisiin. Heteronormatiivisuus on käsite, jossa heteroseksuaalisuus nähdään muita suuntautumisia toivotumpana, luonnollisempana ja parempana. Heteronormiin kuuluu usein ajatus kahden eri sukupuolta olevan aikuisen perustamasta ydinperheestä.

Perheiden monimuotoisuuden ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden tunnistaminen ja tunnustaminen on laajentanut perheiden kirjoa. Kuten heteroperheet, myös sateenkaariperheet ovat keskenään erilaisia. On kahden vanhemman ydinperheitä yhteisine lapsineen. On uusperheitä ja yksinhuoltajia. Sateenkaariperheessä yhteiset lapset voivat asua esimerkiksi nais- ja miesparien perheissä tai heterosuhteen ympärille muodostuneissa ydinperheissä, joissa vähintään toinen puoliso on biseksuaali tai transihminen. Uusperheissä voi olla mies-, nais- tai heteropari, jolla on lapsia jommankumman tai molempien puolisoitten edellisistä liitoista, yleensä heteroavioliitosta. Yksinhuoltajan perheet voivat olla myös sateenkaariperheitä, jos vanhempi kuuluu sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön.

Asiakkaat ovat parhaita kertojia, miten he näkevät ja kokevat tilanteensa ja toivovat itseään puhuteltavan. On tärkeää päivittää omat tiedot monimuotoisista perheistä, sukupuolen moninaisuudesta ja seksuaalisuuden eri

muodoista, jotta kaikki vanhemmat ja perheet voidaan kohdata samalla ammattitaidolla. Tasa-arvoa on asiakkaan kokemuksen kunnioittaminen ja kaikkien asiakkaiden huomioiminen yhtä arvokkaina.

Työssä pohdittavaksi

- Tiedätkö, miten asiakkaasi haluaa puhuttavan vanhemmasta, joka ei ole paikalla?
- Oletko selvittänyt, millä nimillä perheenjäsenet haluavat tulla kutsutuiksi?
- Selvitätkö, miten vanhemmat haluavat olla mukana perheen arjessa esimerkiksi uusperheessä?
- Onko sinulla oletuksia vanhemmuudesta, jos paikalle saapuu kaksi samaa sukupuolta olevaa vanhempaa?

Lisää luettavaa:

Hakulinen-Viitanen T, Hietanen-Peltola M, Hastrup A, Wallin M & Pelkonen M 2012. Laaja terveystarkastus. Ohjeistus äitiys- ja lastenneuvolatoimintaan sekä kouluterveydenhuoltoon. Tampere, Tampereen yliopistopaino Oy.

Kerppola-Pesu J ja Moring A 2015. Monimuotoiset perheet. THL.

Klemetti R & Hakulinen-Viitanen T (toim.) (2013) Äitiysneuvolaopas. Suosituksia äitiysneuvolatoimintaan Opas 29/2013. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Korhonen E, Nazarenko S & Närhi R 2012. Kahdeksan kysymystä tasa-arvosta ja seksuaalisuudesta. Väestötietosarja 25. Väestöliitto.

Lastenneuvola lapsiperheiden tukena. Opas työntekijöille. Helsinki, 2004. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2004:14.

Sateenkaariperheet: <http://www.sateenkaariperheet.fi/index.php?item=71>
Seta: www.seta.fi

Kahdeksan kysymystä tasa-arvosta ja seksuaalisuudesta: http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/c0cc3fb6e1afdaadf59015994bb295c4/1450857556/application/pdf/2193234/VLiitto_8Kysymyst%C3%A4_Web.pdf

9 KIINTYMYSSUHTEEN MUODOSTUMINEN

Ihmisellä on synnynnäinen tarve saada läheisyyttä, turvaa ja lohdutusta toisilta ihmisiltä. Tämä jatkuu läpi elämän. Läheisyys on välttämätöntä, jotta lapsi voi muodostaa kiintymyssuhteen. Pienikin vauva tunnistaa vanhempansa tai ensisijaiset hoivaajansa ja osoittaa heille kiintymystä. Turvallinen kiintymys muodostuu, kun lapsi kokee vanhemman olevan saatavilla ja lohduttavan tarvittaessa.

Lapsi tarvitsee hyvään kasvuun ennakoitavan ympäristön ja vähintään yhden, mutta mielellään useamman riittävän hyvän kiintymyssuhteen. Työntekijä voi muistuttaa vanhemmille, ettei kiintymyssuhdeteoriassa edellytetä, että ensisijaisen kiintymys- tai huoltosuhteen tulisi olla äidin ja lapsen välinen. Olennaista on suhteen muodostuminen henkilöön, joka vastaa lapsen tarpeisiin.

Yksinhuoltajuus, yksi turvallinen kannatteleva ihmissuhde, antaa lapselle mahdollisuuden tasapainoiseen kasvuun. Kahden vanhemman perheessä lapsi saa mahdollisuuden huolenpitoon ja hoivaan eri tavoin kuin yhden vanhemman perheessä, mutta molemmissa perhemalleissa on mahdollista vastata riittävän hyvin lapsen kehityksellisiin tarpeisiin, vaikka yksinhuoltajalle se saattaa olla ymmärrettävästi raskaampaa. Yksinhuoltajuus ei kuitenkaan välttämättä tarkoita toisen tai useamman turvallisen aikuisen läsnäolon puutetta lapsen elämässä.

Vauva jäsentää kokemuksiaan ja luo niistä ennakoitavia syiden ja seurausten ketjuja aistihavaintojensa ja toiminnallisen muistinsa avulla. Vanhempi luo lapsen ensimmäisten kuukausien aikana perustan lapsen myönteisen itsetunnon kehittymiselle katseillaan, kosketuksellaan ja äänenpainoillaan. Sekä tytöt että pojat tarvitsevat hellyttää ja kosketusta, turvaa ja lohdutusta, syliä ja hoivaa. Sekä äiti että isä voivat tarjota lapselle näitä.

Vauvan vähäinen kyky säädellä voimakkaita tunteita edellyttää aikuista tyyntyttäjäksi tai lohduttajaksi. Jos aikuinen auttaa lasta selviytymään tunnekuohuista, lapsi uskaltaa tuoda tunteensa esiin vastaisuudessakin. Lapsi suosii saamiensa kokemusten perusteella sellaista käytöstä, joka tuo aikuisen luotet-

tavimmin hänen lähelleen. Tältä pohjalta lapselle syntyy ns. työskentelymalleja, tiedostamattomia psyykkisiä rakenteita, jotka ohjaavat tulevaa käyttäytymistä ja toimintaa.

Kaikkien vanhempien on hyvä muodostaa vauvaan oma suhteensa. Vanhempien oma kiintymyssuhdetausta vanhempiinsa vaikuttaa heidän kykyynsä muodostaa turvallinen kiintymyssuhde lapsensa kanssa, mutta myös elämäntilanne vaikuttaa suhteen muodostumiseen. Toinen vanhempi voi tarvita enemmän tukea ja rohkaisua löytääkseen oman tapansa toimia lapsen kanssa.

Riittävä tiedonsaanti raskaudesta, synnytyksestä ja vauvan hoidosta tarjoaa molemmille vanhemmille keinoja ja ymmärrystä selviytyä ja luoda suhde pienen lapsen kanssa. Kokemuksista ja ajatuksista keskustelemalla vanhempia voidaan tukea tiedostamaan vanhemmuutensa eri ulottuvuuksia. Toimintatapoja on mahdollista muuttaa elämäntilanteiden vaatimusten mukaan sukupuolesta riippumatta.

Työssä pohdittavaksi

- Miten tuot esille, että kaikkien vanhempien syli on lapselle tärkeä lapsen sukupuolesta riippumatta?
- Miten kannustat kiintymyssuhteen muodostumista sekä lapsen ja äidin että lapsen ja isän välillä?
- Miten voit kannustaa isää muodostamaan henkilökohtaisen kiintymyssuhteen lapsensa kanssa?
- Miten kannustat äitiä antamaan tilaa myös muiden perheenjäsenten ja lapsen välisen kiintymyssuhteen muodostumiselle?

Lisää luettavaa:

Crockett LJ, Eggebeen DJ & Hawkins AJ 1993. Father's Presence and Young Children's Behavioral and Cognitive Adjustment. *Journal of Family*, 14 (3), 355–377.

Hawkins, A J, & Eggebeen, D J 1991. Are fathers fungible? Patterns of co-resident adult men in maritally disrupted families and young children's well-being. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 958–972.

Hautamäki A2001. Kiintymyssuhdeteoria-teoria yksilön kiin(nit)tymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteen katkoksista ja merkityksestä kehitykselle. Kirjassa: Sinkkonen J, Kalland M, (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen, s. 13–66. WSOY.

MäkeläJ2012.Perheneuvolaverkostonkoulutus-jakehittämisspäivä8.10.2012:
<http://www.sosiaalicollega.fi/hankkeet/tukeva/jukka-makela-8.10.2012>

- Mäntymaa, M, Luoma I, Puura K& Tamminen T 2003. Tunteet, varhainen vuorovaikutus ja aivojen toiminnallinen kehitys. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 119 (6), 459–465. http://www.duodecimlehti.fi/web/guest/uusinnumero;jsessionid=EDA6C-2CAA543D8B2A52A640F73CDB6F5?p_p_id=Article_WAR_DL6_Articleportlet&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_viewType=viewArticle&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_tunnus=duo93467
- Sinkkonen J 2004. Kiintymyssuhdeteoria – tutkimuslöydöksistä käytännön sovelluksiin. Duodecim 120, 1866-73. http://www.duodecimlehti.fi/web/guest/uusinnumero?p_p_id=Article_WAR_DL6_Articleportlet&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_viewType=viewArticle&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_tunnus=duo94437

10 LAPSEN TASA-ARVOINEN KOHTAAMINEN – HAASTETTA VANHEMMUUTEEN

Vanhemmaksi tuleminen saattaa tuoda mieleen omia lapsuuden aikaisia tyttöteen tai poikuuteen liittyviä muistoja, toimintatapoja, leikkejä ja kokemuksia. Näin aikuiset saattavat huomaamattaan välittää tytöille ja pojille erilaisia asioita toiminnassaan ja puheessaan. Vanhempien on hyvä tiedostaa omia toimintatapojaan ja asenteitaan. Olennaista on kannustaa tyttöjä ja poikia löytämään myönteisiä ja lapselle itselleen sopivia tapoja olla. Perinteisiä tyttöjen ja poikien toimintamalleja ja käsityksiä perheistä ei tarvitse ylläpitää omien lasten kanssa vaan niitä voidaan kyseenalaistaa ja muuttaa. Perheenjäsenet voivat valmistautua lapsen tuloon esimerkiksi pohtimalla, millaisia omia kokemuksia haluaa tai ei halua jakaa lapsen kanssa. Tällainen pohdinta edesauttaa havaitsemaan omia asenteita ja huomaamaan asioita, joita aikuiset välittävät lapsille toiminnassaan ja puheessaan.

Usein tietyt leikit, lelut, vaatteet, värit ja toimintatavat mielletään joko tytöille tai pojille sopiviksi. Tällöin oletetaan kaikkien tyttöjen olevan samanlaisia ja heitä kannustetaan toimimaan tytöille sopivaksi tai tyttömäiseksi mieltämällämme tavalla, ja myös kaikki pojat oletetaan keskenään samanlaisiksi ja heitä ohjataan toimimaan pojille sopivalla tavalla. Tytöt ovat kuitenkin keskenään erilaisia eivätkä kaikki pojat sovi yhteen muottiin. Pojille voi olla tärkeää päästä tekemään miehiseksi miellettyjä asioita, kuten urheilemaan tai kalastamaan aikuisen miehen kanssa, ja tytöille saattaa olla tärkeää saada tehdä naisellisiksi ajateltuja asioita aikuisten naisten kanssa. Jotkut tytöt ovat kuitenkin kiinnostuneita poikamaisesti ajatelluista asioista ja jotkut pojat puolestaan tyttömäiseksi ajatellusta toiminnasta. Poikien ei tarvitse ottaa vahvan miehen roolia. Heillä on oikeus saada hoivaa, tulla syliin ja kehittää empatiataitoja. Tyttöjä voidaan kannustaa rohkeiksi ja ottaa mukaan poikamaisiksi ajateltuihin puuhiin. On otettava huomioon se, mikä lapsesta tuntuu luontevimmalta.

Tasa-arvoinen kohtaaminen edellyttää tasa-arvon ja sukupuolittuneiden käytäntöjen huomioimista, joka merkitsee sitä, että arjen tuttuja käytäntöjä ja asioita tarkastellaan uudesta näkökulmasta. Lapselle on annettava mahdoli-

suus toteuttaa itseään ja toimia erilaisten rooliodotusten vastaisesti tai niiden mukaisesti riippuen lapsen omasta halusta. Todellisuus on monimutkainen ja kaikilla tulisi olla mahdollisuus valita itse toimintatapansa, mieltymyksensä ja kiinnostuksen kohteensa miettimättä, pidetäänkö mieltymyksiä omalle sukupuolelle sopivana.

Aina osa lapsista ja aikuisista toimii vastoin perinteisiä odotuksia. Lapset tarvitsevat rohkaisua omassa kasvussaan uskaltaakseen oppia uusia asioita vailla sukupuoleen sidottuja odotuksia. Lapsen kasvua voi tukea kyseenalaistamalla totuttuja käytäntöjä, keskittymällä myönteiseen, pitäen yllä arvostavaa puhetta lapsesta ja muista ihmisistä ja kannustamalla. Lasten tasa-arvoinen huomioiminen pienestä pitäen mahdollistaa heille pääsyn erilaisiin toimintoihin ilman, että sukupuoli määrittää heidän osaamistaan ja mahdollisuuksiaan oppia asioita. Tämän vuoksi sukupuoleen liittyvien asenteiden tiedostaminen ja niiden murtaminen on tärkeää niin ammattilaisille kuin vanhemmillekin. Lapset ovat yksilöitä ja kasvatuksessa on sallittava lapsen olla sellainen kuin hän on.

Työntekijä voi herätellä vanhempia havaitsemaan, miten he voisivat tarjota lapselle erilaisia vaihtoehtoja sukupuolesta riippumatta. Aikuinen voi kiinnittää huomiota esimerkiksi siihen, miten hän puhuu tytöille ja pojille, millaisiin leikkeihin hän kannustaa tai millaisia rooleja hän ehdottaa tytöille ja pojille, mitä leluja hän tarjoaa tai millaisia toimintoja hän ehdottaa leluille, mitä värejä lapsille ehdotetaan ja miten satuja luetaan.

Tasa-arvoisessa ja sukupuolitietoisessa kasvatuksessa voidaan huomioida, kannustammeko poikia toimimaan eri tavalla kuin tyttöjä. Osoitammeko kehotuksia useammin pojille kuin tytöille? Kommentoimmeko pojan luonnetta tai persoonaa eri tavoin kuin tytön? Lapset seuraavat vanhempiaan ja kuuntelevat, mitä ja miten he puhuvat toisilleen tai lapselle. Lapsi kuuntelee mitä adjektiiveja, äänenpainoja ja puheenaiheita puheessa käytetään ja millaista puhetta eri sukupuolta oleville lapsille kohdistetaan. Puhe välittää lapselle odotuksia ja vaatimuksia.

Kaikkia lapsia voidaan kutsua nimellä ja sinutella. Varhaiskasvatuksessa tehtyjen tutkimusten mukaan *sinä*-muotoiset kommentit kohdistuvat useammin pojille. *Hän*-muoto on harvinaisempi, mutta tutkimuksissa se kohdistui useammin tytöille annettaviin kommentteihin.

Kehuminen kertoo lapselle, millainen toiminta on toivottavaa. On eri asia kehua lapsen suoritusta tai lasta itseään. Vertaa, millainen vaikutelma tulee esimerkiksi sanonnoista "olipa hieno juoksu" tai "oletpa hyvä juoksemaan". *Sinä*-muodon käyttö kohdistaa puheen selkeästi kehun saajalle. Aito kehu, joka huomioi lapsen omat mieltymykset, vaikuttaa lapsen identiteetin kehittymiseen kokonaisvaltaisesti pitkälle aikuisuuteen asti.

Lapsia saatetaan myös luokitella eri tilanteissa tyttöihin ja poikiin, mikä kertoo lapsille, että sukupuolella on merkitystä. Joskus on parempi puhua uusista ystäväistä tai lapsista viittaamatta sukupuoleen. Lasten puhuttelemi-

nen nimeltä sukupuolen sijaan on kohteliasta. Sano esimerkiksi ”Anna ja Aino leikkivät täällä” eikä ”tytöt leikkivät täällä”.

Myös lasten kieleen ja heille annettuun puheaikaan on syytä kiinnittää huomiota. Kenellä on lupa puhua missäkin tilanteessa? Miten tai mitä pojat ja tytöt kommentoivat? Kuunnellaanko kaikkia tasavertaisesti?

Satuja lukiessa on mahdollista muuttaa supersankarin tai päähenkilön nimi lapsen omaksi nimeksi tai vastakkaista sukupuolta olevaksi. Lapsille voi kertoa esikuvista, jotka eivät vastaa perinteisiä odotuksiamme. Satujen maailmassa kaikki on mahdollista.

Leikin kautta ohjattu tasa-arvoisuus antaa lapsille mahdollisuuden kokeilla ja vaihdella erilaisia rooleja ja tilanteita turvallisesti. Tytöt ja pojat voivat leikkiä yhdessä erilaisia leikkejä. Lelujen paikkoja siirtämällä voidaan lapset saada käyttämään eri leikkikaluja. Leikkeihin voidaan saada monenlaisia sisältöjä muun muassa vaikuttamalla siihen, millä tavoin lapsen käyttämällä leluilla leikitään. Esimerkiksi vauvanukke voi olla supersankari ja robotinukke toimintasankari, joka auttaa muita ilman taistelua. Leikkihella voi toimia sekä ruokaleikeissä että kerrostalona tai autotallina. Monipuoliset leikit erilaisine sisältöineen auttavat lasta omaksumaan useita erilaisia toimintamalleja. Sekä tyttöjä että poikia tulee kannustaa empatiataitojen oppimiseen ja hyvän itsetunnon kehittymiseen.

Värien valinnalla vaatteissa tai esineissä voi olla käytännöllisiä vaikutuksia. Tummissa vaatteissa likaantuminen ei näy ja lapsi on rohkeampi leikkimään. Vaaleaan asuun puettu lapsi voi varoa likaamasta vaateustaan. Huomiota kannattaa kiinnittää myös siihen, onko tyttöjen poikamaisuus leikeissä ja vaatetuksessa sallitumpaa kuin poikien tyttömäisyys. Mikäli lapset haluavat, heille voi järjestää tilaisuuksia kokeilla omalle sukupuolelleen epätyypillistä pukeutumista, värejä tai toimintaa. Lasten voi antaa löytää uusia mieltymyksiä vaatteita ja värejä kokeilemalla. Yksi päivä voi olla keltainen, toinen vihreä ja niin edelleen.

Kehon kieli kertoo asenteistamme ja siitä, miten huomioimme eri ihmiset. Videoinnin avulla on havaittu, että päiväkodeissa ja kouluissa huomio voi jakautua eri tavoin tyttöjen ja poikien kesken. On mahdollista, että kovaääninen ja toisen eteen kiilaava poika saa helpommin huomiota kuin hiljaa ja kiltisti jonottava tyttö. Tytön saatetaan odottaa pukeutuvan itsenäisesti, mutta poikaa autetaan. Pojille annetaan tilaa liikkua, tyttöjen odotetaan leikkivän paikallaan.

Lapset ovat avoimia ja hakevat omaa identiteettiään. Aikuisten tehtävä on sallia lapsille mahdollisuus kasvaa sellaisiksi kuin he itse itsensä kokevat. Lasten on hyvä kokeilla omia rajojaan vailla yhteiskunnan ja aikuisten luomia rajoituksia ja sukupuolirooleja. Erilaisuutta ja sukupuolen moninaisuutta ei tule paheksua eikä ketään kiusata tai väheksyä sen vuoksi. Tasa-arvoa on sallia sukupuolen moninaisuus.

Työssä pohdittavaksi

- Mieti, miten puhut lapselle? Millaisiin asioihin kiinnität huomiota ja mitä kehut?
- Pohdi, mitä sanavalintoja käytät tytöistä ja pojista (esimerkiksi reipas poika ja kiltti tyttö). Mitä asioita kommentoit pienelle tytölle tai pojalle?
- Miten tuet vanhempaa huomaamaan, miten hänen käytöksensä voi vahvistaa sukupuolirooleja?
- Kiinnitätkö huomiota siihen, miten annat eri sukupuolta oleville lapsille aikaa tai puheaikaa?

Pohdittavaksi vanhempien kanssa

- Annatko pojille ja tytöille yhtä usein kehotuksia ruokaillessa tai pukeutuessa?
- Miten kommentoit tytön tai pojan ulkonäköä tai vaatetusta?
- Annatko lapsille erilaisia vaihtoehtoja valita leikkejä, leluja, rooleja jne.?
- Tuotko esiin tasa-arvoisia esikuvia lapselle?
- Miten osoitat lapsille, että rakkaus voi olla ystävän rakkautta eikä romanttisen rakkauden tarvitse kohdistua vastakkaiseen sukupuoleen?
- Miten osoitat tukevasi lapsen persoonaa?

Lisää luettavaa:

Henkel K & Tomić M 2009. Ge ditt barn 100 möjligheter istället för 2, om genusfallor och genuskrux i vardagen. Printon. Tallinn.

Klemetti R & Hakulinen-Viitanen T (toim.) (2013) Äitiysneuvolaopas. Suosituksia äitiysneuvolatoimintaan Opas 29/2013. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tutkimuslaitos.

Sundell S & Forsblom-Sinisalo P 2012. Haasta normit – laajenna lapsen mahdollisuuksia. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 25–139.

Teräs T 2012. Kasvattajan puhe sukupuolittavana käytäntönä. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 103–121.

THL. 2013. Sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella kiinni ennakkoluuloihin. http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/ajankohtaista/teemakirjoitus/2013/sukupuolisensitiivinen_kasvatus

Ylitapio-Mäntylä O 2012. Leikillä ja toiminnalla ei ole sukupuolta. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 71–90.

II PERHEVAPAI DEN JAKAMINEN

Sujuva työn ja perheen yhdistäminen edistää perheen perustamisen mahdollisuuksia, lapsiperheiden arjen hallintaa ja hyvinvointia sekä työssä jaksamista. Sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että molemmille vanhemmille sukupuoleen katsomatta annetaan mahdollisuus perheen ja lasten tarpeiden sekä työelämän vaatimusten yhteensovittamiseen niin, ettei siitä koidu kummallekaan vanhemmalle ongelmaa tai syrjivää kohtelua. Perhevapaiden epätasainen jakautuminen sukupuolten kesken vaikeuttaa naisten asemaa työmarkkinoilla eikä tue miesten vanhemmuuden rakentumista. (Lammi-Taskula ym. 2009.)

Molemmat vanhemmat kykenevät huolehtimaan lapsista ja kodista. Neuvolan työntekijä voi pohtia perheen kanssa, vaikuttavatko perheen sisäinen työnjako, perheenjäsenten työmarkkina-asema tai vanhempien asenteet perhevapaiden jakamiseen vanhempien kesken. Onko perhe esimerkiksi selvittänyt vapaiden jakamisen todellisia taloudellisia vaikutuksia perheen selviytymiseen tai sitä, miten kummankin vanhemman työpaikalla suhtaudutaan perhevapaalle jäämiseen tai lasten hoitoon. Tutkimustiedon mukaan vanhemmat eivät yleensä tee laskelmia siitä, kumman vanhemman kannattaa jäädä perhevapaalle tai mikä on vaihtoehtojen välinen rahallinen ero. Usein päätökset tehdään mielikuvien perusteella.

Molemmilla vanhemmilla on oikeus käydä töissä ja oikeus jäädä kotiin hoitamaan lasta sukupuolesta riippumatta. Perhevapaista puhuttaessa tulisi peruskysymyksenä olla, miten vanhemmat suunnittelevat jakavansa vanhemmuuden vastuun. Jakavatko he vapaat tasan vai pitääkö toinen vapaata pidempään. Perheille on hyvä muistuttaa ajankohtaisista mahdollisuuksista jakaa vanhempainvapaita. Tarjolla voi olla mahdollisuuksia, joita vanhemmat eivät ole tulleet ajatelleeksi. Verotuksen tasoittava vaikutus tuloihin kannattaa myös selvittää. Monimuotoisten perheiden kohdalla tilanne saattaa olla mutkikas ja heidän on hyvä selvittää itse, mitkä mahdollisuudet vanhempia koskevat.

Työelämään siirryttäessä koko perheen arki muuttuu. Keskustelun lähtökohtana ei tule olla äidin tai ensisijaisen huoltajan paluu työelämään, sillä yhtä hyvin isä tai perheen toinen huoltaja on saattanut olla kotona pidem-

pään. Olennaista on, mitä muutoksia perheessä tapahtuu, kun lapsi lähtee hoitoon. Miten muutoksiin varaudutaan, miten vastuita jaetaan kahden työssäkäyvän vanhemman kesken ja miten turvaverkosto toimii tai mitä tehdään, jos se puuttuu. Hoitopaikan sijainti voi vaikuttaa siihen, kuka lapsen vie tai hakee hoidosta. Toisaalta vanhemmat voivat myös jakaa kulkemiset työtilanteidensa mukaan tai apuna voi olla joku muu luotettava henkilö. Entä miten vanhemmat jakavat vastuun yllättävissä tilanteissa, kuten lapsen sairastuessa?

Lastenhoidon järjestelyitä voidaan selvittää etukäteen ennen kuin lapsen on aika mennä hoitopaikkaan, ja vastaanotolla voidaan keskustella siitä, miten vanhemmat suhtautuvat työn ja perheen yhteensovittamiseen. Joillekin molempien vanhempien työssäkäynti on itsestäänselvyys eikä sitä nähdä ongelmallisena. Toisille lapsen hoitopaikan löytäminen ja arjen sujuminen aiheuttaa huolta. Lapsen hoitopäivän ei tulisi venyä liian pitkäksi ja kuitenkin vanhempien tulisi ehtiä tehdä riittävät työtunnit ja sopeutua työelämän rytmiin siten, että huomiota jaksaa antaa vielä lapselle tai lapsillekin.

Vanhemmilla on oikeus olla yhteydessä päiväkotiin ja kouluun tasavertaisesti. Perheen arkea, kasvatusvastuuta ja yhteydenpitoa lastenhoitoon ei tule jättää yksinomaan äidin tai ensisijaisen huoltajan harteille. Molemmilla vanhemmilla on oikeus saada tietoa lapsen voinnista hoitopäivän aikana.

Työelämässä joustomahdollisuudet ovat samat isille ja äideille. Eri ammattien ja työnantajien välillä on kuitenkin eroja siinä, millaisia joustomahdollisuuksia on tarjolla, ja vanhempien on hyvä selvittää nämä. Vanhemmilla on samanlaiset oikeudet huolehtia lapsista, joten on syytä kiinnittää huomiota asenteisiin, jotka kohdistamme siihen, kenen vastuulla hoiva ja arjen sujuminen perheessä on. Lapsen sairastuessa molemmilla vanhemmilla on oikeus sopia työnantajan kanssa jäämisestä kotiin hoitamaan sairastunutta lasta muutamaksi päiväksi. Hoito voidaan myös jakaa vanhempien kesken. Yhteistyön malli välittyy myös lapsille ja toimii esimerkkinä tavoista, jotka ovat tytöille, pojille, naisille ja miehille sopivia. Toimintoja ei tarvitse erotella naisten ja miesten vastuisiin tai tehtäviin.

Se, miten neuvolan vastaanotolla keskustellaan vanhempien kanssa heidän rooleistaan, heihin kohdistuvista odotuksista ja velvollisuuksista välittyy lapselle. Tasavertaisuus vanhempien kesken luo toimintamallia sille, millaiseksi lapset kasvavat ja mitä he odottavat tulevaisuudessa naisilta, miehiltä, itseltään ja toisiltaan.

Vanhempia voi myös helpottaa mahdollisuus keskustella toisten samassa tilanteessa olevien kanssa erilaisissa vertaisryhmissä. He voivat kuulla kokemuksia siitä, miten toiset ovat onnistuneet saamaan arjen sujuvaksi tai miten toiset aikovat jakaa vastuita. Työn ja perheen yhteensovittamiseen liittyvistä asioista keskustelemalla on mahdollisuus huomata, ettei kukaan ole yksin haasteellisessa tilanteessa. Arjen ongelmiin voi löytyä ratkaisuja mitä erilaisimmista näkökulmista yhdessä keskustelemalla. Ryhmissä muodostuu ymmärrys omista voimavaroista ja siitä, miten ne ovat yhteydessä koko perheen hyvinvointiin. Myös asiallisen tiedon saaminen lasten hoitoon jättämisestä ja

hoitopaikkojen erilaisista mahdollisuuksista hälventää huolta siitä, miten lapsi pärjää vanhempien ollessa työelämässä.

Työssä pohdittavaksi

- Puhutko äidin paluusta työelämään vai koko perheen sopeutumisesta työelämän rytmiin?
- Huomioitko koko perheen, kun puhut vanhempien kanssa perhevapaiden jakamisesta?
- Oletatko toisen vanhemman hoitavan lasta kotona pidempään? Millä perusteella?
- Millaisia perhevapaita äidit ja isät voivat käyttää?

Pohdittavaksi vanhempien kanssa

- Onko perheessäsi keskusteltu, miten vanhemmat voisivat jakaa lastenhoidon vastuuta?
- Onko perheessäsi keskusteltu, miten työ- ja perhe-elämä saadaan sovitetua yhteen?
- Tiedätkö, onko työpaikallasi mahdollisuus työaikajoustoihin tai osa-aikatyöhön?

Lisää luettavaa:

Bogdanoff P, Hämäläinen U 2011: Bodyt, potkarit ja perhevapaat. Äitiyspakkauskselyn tuloksia. Kelan tutkimusosasto. Nettityöpapereita 22.

Halme N: http://www.terveydenhoitajaliitto.fi/easydata/customers/sthl/files/th-paivat2013esitykset/isan_ja_lapsen_yhdessaolo_terveydenhoitajapaivat_halme_070213.pdf

Kelan lapsiperhe-etuustilasto 2013. http://www.kela.fi/documents/10180/1630858/Kelan_lapsiperhe-etuustilasto_2013.pdf/fde7f7ee-b89a-47a4-a620-7bf325a583b5

Lammi-Taskula J, Salmi M & Parrukoski S 2009. Työ, perhe ja tasa-arvo. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 55.

Lammi-Taskula J 2003: Isät vapaalla – Ketkä pitävät isyys- ja vanhempainvapaata ja miksi? Yhteiskuntapolitiikka 68 (3): 293–298

Pulkkinen P & Toppinen-Tanner S 2014. Perhevapaalta työelämään – voimavaroja vertaisryhmätoiminnalla. Tietoa työstä. Työterveyslaitos.

Salmi M, Lammi-Taskula J, Närvi J 2009: Perhevapaat ja työelämän tasa-arvo. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 24.

- Säävälä H, Keinänen E, Vainio J 2001. Isä neuvolassa – työvälineitä ja ajatuksia vauvaa odottavien ja hoitavien isien kanssa työskenteleville. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvojulkaisuja 8.
- Varjos K (toim.) 2013: Isänä työelämässä – isäystävällistä työkuulttuuria luomassa (pdf). Lahden ammattikorkeakoulun julkaisusarja C, osa 147. Lahden ammattikorkeakoulu.
- Varjonen S 2011: Äidin hoiva, jaettu vanhemmuus- ja vapaus valita. Perhevapaiden uudistaminen argumentointi 1970-luvulta 2000-luvulle. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 118.

12 LIITTEET

Liite I. Linkkejä

Intersukupuolisuus.fi: <http://intersukupuolisuus.fi/sanasto/>

Sivusto jakaa tietoa intersukupuolisuudesta sekä tarjoaa tukea intersukupuolisille ihmisille ja heidän läheisilleen.

Kela: www.kela.fi

Kela tukee lapsiperheitä useilla etuuksilla
<http://www.kela.fi/lapsiperheet>

Tietoa työnantajalle <http://www.kela.fi/perhevapaat>

Kelan tilastokatsaus isien perhevapaiden käytöstä 2010 <http://www.kela.fi/-/isien-osuus-perhevapaista-kasvaa-hitaasti-mutta-varmasti>

Lapsiasiavaltuutettu: www.lapsiasia.fi

Miessakit: www.miessakit.fi

Miessakit tekee monipuolista työtä miesten hyvinvoinnin ja kokonaisvaltaisen kasvun parissa. Miessakit järjestää miesryhmiä (mm. isyys, ero, kotouttaminen, jäbäjooga), ylläpitää Lyömätön Linja -puhelinpalvelua, järjestää koulutuksia ja tarjoaa terapia- ja työelämäpalveluja.

Mannerheimin lastensuojeluliitto, MLL: www.mll.fi

Vanhempainnetti on MLL:n perheille ja vanhemmille suunnattu sivusto, joka tarjoaa mm. tietoa lapsen kasvusta ja kehityksestä, tukivinkkejä ja keskustelua. <http://www.mll.fi/vanhempainnetti/>

Monimuotoiset perheet -verkosto www.monimuotoisetperheet.fi

Monimuotoiset perheet -verkosto koostuu kymmenestä itsenäisestä perhejärjestöstä, joita yhdistää se, että kaikkien kohderyhmät poikkeavat jontekin oletetusta perheestä. Sivuilta löytyy tietoa ammattilaisille ja perheille verkoston vaikuttamistyöstä sekä perheiden etuja ajavia järjestöjä.

Naisasialiitto Unioni ry, Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa – tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa -hanke

Sivusto tasa-arvoisesta kasvatuksesta <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/>

Neuvolainfo: <http://neuvolainfo.fi/>

Tietopankki, jonne kerätään tietoa erilaisista lapsiperheisiin liittyvistä ilmiöistä sekä järjestöjen tarjoamista tukipalveluista lapsiperheille.

Sateenkaariperheet: <http://www.sateenkaariperheet.fi>

Tietoa sateenkaariperheiden monimuotoisuudesta, vanhemmuudesta ja seksuaalivähemmistöistä.

Seta: www.seta.fi

Setan sanasto seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuolen moninaisuudesta <http://seta.fi/hlbtqi/>

Setan ja Trasekin lausunto isyyslain uudistamisesta <http://seta.fi/setan-ja-trasekin-lausunto-isyyslain-uudistamista-koskevasta-tyoryhman-mietinnosta/>

Sosiaali- ja terveysministeriö: www.stm.fi

Ajankohtaista tietoa sosiaali- ja terveysalalta.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, TANE: www.tane.fi

Ajankohtaista tietoa, lausuntoja, tilaisuuksia ja tiedotteita sukupuolten tasa-arvoon liittyvistä asioista.

TANE ylläpitää sivustoa, jonne on koottu tietoa tasa-arvoisesta kasvatuksesta <http://www.tasa-arvokasvatuksessa.fi/>

Tasa-arvotiedon keskus Minna: <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo>

THL, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: www.thl.fi

Oppaita ja esitteitä perheille lukuisista aiheista https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/lait_oppaat/neuvola/oppaat_esitykset_perheille

Tietoa perheiden parissa toimiville mm. äitiys- ja lastenneuvolasta <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL), sosiaali- ja terveysministeriön (STM), opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) ja opetushallituksen (OPH) järjestämiä valtakunnallisia koulutuksia sekä tapahtumia liittyen lapsiin, nuoriin ja perheisiin www.kasvunkumppanit.fi

Vanhemmuuden rooleista monimuotoisissa perheissä <https://www.thl.fi/fi/web/lastenneuvolakasikirja/tietopakettit/monimuotoiset-perheet/uusperhe/vanhemmuuden-roolit>

Tilastokeskus: www.stat.fi

Tilastokeskus tuottaa Suomen virallisia tilastoja esimerkiksi työoloista, työvoimasta, koulutuksesta, perheistä ja väestöstä myös sukupuolen mukaan.

Työ, talous ja tasa-arvo -julkaisussa vuodelta 2013 on tietoa myös perhevapaiden käytöstä http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/tyytata_201300_2013_10369_net.pdf

Transtukipiste: <http://transtukipiste.fi/>

Setan Transtukipiste on sukupuolen moninaisuuden asiantuntija Suomessa. Transtukipiste tarjoaa tukea transihmisille, sukupuoltaan pohtiville ja heidän läheisilleen.

Trasek: <http://trasek.fi/>

Trasek edistää sukupuoleltaan moninaisten ihmisoikeuksia ja vaikuttaa terveydenhoitopalveluiden sisältöön ja saatavuuteen.

Työ- ja elinkeinoministeriö, TEM: www.tem.fi

Tietoa perhevapaista ja työlainsäädännöstä https://www.tem.fi/tyo/tyolainsaadanto/vuorottelu-opinto-ja_perhevapaa_etatyo/perhevapaat

Perhevapaat ja työelämän tasa-arvo -raportti https://www.tem.fi/files/22983/TEM_24_2009_tyo_ja_yrittajyys.pdf

Työterveyslaitos: www.ttl.fi

Tietoa työn ja perheen yhteensovittamisesta ja linkejä tutkimustietoon esim. perhevapaalta työelämään palaamisen tueksi http://www.ttl.fi/fi/tyoura/tyon_ja_perheen_yhteensovittaminen/Sivut/default.aspx

Väestöliitto: www.vaestoliitto.fi

Väestöliiton palvelu kaikille lasta suunnitteleville, odottaville sekä pikukulupsiperheiden vanhemmille www.perheaikaa.fi

Tietoa vanhemmuuden tueksi eri elämäntilanteissa. Sivuilta löytyvät linkit mm. lasten tunne-elämää ja seksuaalisuutta käsitteleville sivustoille, murrosikäisten vanhemmille sekä perhe ja työ -sivuille, joilta saa tietoa työelämän perheystävällisyydestä http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/

Kahdeksan kysymystä tasa-arvosta ja seksuaalisuudesta http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/61fdb25f5c271d5c9d-6299f02556d10d/1450770468/application/pdf/2193234/VLiitto_8Kysymyst%C3%A4_Web.pdf

Sukupuolen moninaisuudesta http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienien_lasten_vanhemat/lapsijaseksuaalisuus/usein-kysytyt-kysymykset/sukupuolen-moninaisuus/

Väestöliiton perhebarometri: Miten lapsiperhe käyttää aikansa <http://www.vaestoliitto.fi/?x27375=1473132>

Heteronormatiivisuus

Normatiivisuus tarkoittaa, että yhteiskunta ja kulttuuri rakentuvat stereotyyppisille oletuksille. Heteronormatiivisessa ajattelumallissa heteroseksuaali mies ja heteroseksuaali nainen edustavat luonnollisia, oikeutettuja, toivottuja ja usein ainoita mahdollisuuksia olla ihminen. Heteronormatiivisuus heijastuu muun muassa ihmissuhteisiin ja käytäntöihin. Sukupuolinormi tarkoittaa, että ihmiset ovat tai heidän tulisi olla naisia tai miehiä ja käyttäytyä oletetusti naisille ja miehille tyypillisellä tavalla. Sukupuolinormiin liittyy nuorten ja aikuisten kohdalla yleensä myös heteronormatiivisuus.

Intersukupuolisuus

Intersukupuolisilla henkilöillä on ristiriita biologista sukupuolta määrittävien anatomisten, kromosomaalisten tai hormonaalisten tunnusmerkkien välillä. Intersukupuolisuus voi tulla ilmi heti vastasyntyneenä tai myöhemmin elämän aikana. Koska intersukupuolisella lapsella sukupuolen tunnusmerkit ovat ristiriitaiset, häntä ei voida yksiselitteisesti määritellä nais- tai miespuoliseksi, ja siksi sukupuolen määrittämisessä on virheen mahdollisuus. Vastasyntyneen lapsen sukupuolielimissä on usein myös synnynäistä vaihtelua. Vastasyntyneen lapsen sukupuoli on siis aina oletamus myös niiden lasten kohdalla, joilla sukupuolen ulkonaiset tunnusmerkit ovat ristiriidattomat.

Monimuotoiset perheet

Perheiden moninaisuuteen kuuluvat ydinperheet ja sitä laajemmat perhekokonaisuudet, toisen kulttuuritaustan perheet, adoptioperheet, sijaisperheet, usean kulttuurin perheet, monikkoperheet, sateenkaariperheet, vammaisten lasten tai vanhempien perheet, leskien, eronneiden tai omasta tahdostaan yksin lapsen saaneiden yksinhuoltajien perheet, uusperheet ja niin edelleen. Kaikkien perheiden sisällä voi olla kirjo sukupuolen kokemusta tai seksuaalisuuden eri muotoja.

Sateenkaariperhe

Sateenkaariperheillä tarkoitetaan lapsiperheitä, joissa yksi tai useampi vanhemmista kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Erilaisten sateenkaariperheiden kirjo on laaja ja perheet ja perhetilanteet keskenään hyvin erilaisia. Apilaperheessä lapsi tai lapset ovat syntyneet kahden eri perheyksikön yhteisiksi lapsiksi. Apilaperhe on esimerkiksi naisparin ja itsellisen miehen tai miesparin ja naisparin yhdessä muodostama perhe.

Seksuaalinen suuntautuminen

Seksuaalinen suuntautuminen kertoo siitä, keneen henkilö tuntee veto-voimaa emotionaalisesti ja/tai eroottisesti. Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuteen kuuluvat niin homous, lesbous, biseksuaalisuus kuin heteroseksuaalisuuskin sekä muut tavat määritellä seksuaalista suuntautumista. Seksuaalisuus on eri asia kuin sukupuolen moninaisuus. Sukupuoli, sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu eivät määrää ihmisen seksuaalista suuntautumista

Stereotypia

Stereotypiat ovat pelkistettyjä tai kaavamaisia odotuksia ja oletuksia siitä, millaisia esimerkiksi jonkin ihmisryhmän henkilöt ovat tai miten he toimivat. Sukupuolistereotyppiassa kyse on oletuksista, millaisia miehet ja naiset yleensä ovat tai miten naisten ja miesten tulee käyttäytyä ollakseen ”oikeanlaisia”. Stereotypiat ovat pitkälti tiedostamattomia, syvälle kulttuuriin juurtuneita ”itsestäänselvyksiä”. Stereotypiat ylläpitävät osaltaan eriarvoisuutta.

Sukupuoleen perustuva syrjintä

Sukupuoleen perustuvaa syrjintää on henkilön asettaminen sukupuolen (mukaan lukien sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu) vuoksi eriarvoiseen asemaan. Syrjintää on myös seksuaalinen tai sukupuoleen perustuva häirintä. Sukupuoleen perustuva syrjintä saattaa yhdistyä muihin syrjintäperusteisiin. Silloin kun syrjintä johtuu useasta syystä, puhutaan moniperusteisesta syrjinnästä.

Sukupuoleen perustuva häirintä

Sukupuoleen perustuvalla häirinnällä tarkoitetaan ei-toivottua käytöstä, joka liittyy henkilön sukupuoleen, mutta ei ole luonteeltaan seksuaalista. Tällä käytöksellä loukataan tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta. Samalla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Sukupuolen ilmaisu

Sukupuolen ilmaisu tarkoittaa sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla. Sukupuolen ilmaisu voi olla pukeutumisesta naiselle tai miehelle tyypillisinä pidettyihin vaatteisiin tai käyttäytymistä tai elehtimistä sellaisilla tavoilla, joita pidetään naiselle tai miehelle ominaisina.

Sukupuolen moninaisuus

Sukupuolen moninaisuudella viitataan siihen, että sukupuoli on moninainen ilmiö, joka ei ole palautettavissa kahteen, toisilleen vastakkaiseen ja selvästi toisistaan erotettavaan sukupuoleen, vaan sukupuolen ilmenemis-

muodot ovat moninaisemmat. Sukupuolen moninaisuus sisältää sukupuolivähemmistöt ja -enemmistöt. Sukupuolen moninaisuus voi olla myös yksilön ominaisuus. Tällöin kyse on siitä, että ihminen kokee oman sukupuolensa mies/nais-jaottelusta poikkeavasti. Esimerkiksi muunsukupuolinen tai intersukupuolinen henkilö voi kokea sukupuolensa moninaiseksi.

Sukupuolen mukainen työnjako eli segregaatio

Sukupuolten mukainen työnjako näkyy kotona kotitöiden jakautumisena naisten ja miesten tehtäviin. Segregaatio tarkoittaa eriytymistä, eriyttämistä tai eristämistä. Sukupuolen mukaisesta segregaatista puhutaan usein koulutuksen ja työelämän yhteydessä, jolloin tarkoitetaan alojen ja ammattien jakautumista naisten ja miesten tehtäviin ja töihin. Horisontaalinen segregaatio tarkoittaa sitä, että tytöt ja pojat tekevät eri asioita ja opiskelevat eri aloilla, ja että miehet ja naiset toimivat eri ammateissa, eri työpaikoilla, eri toimialoilla tai työmarkkinoiden sektoreilla. Vertikaalinen segregaatio tarkoittaa työelämässä tapahtuvaa työnjakoa ja eriytymistä sukupuolten mukaisesti hierarkian eri tasoille.

Sukupuoli

Juridinen sukupuoli ilmenee henkilötunnuksesta. Sukupuolta voidaan kuitenkin määrittää useista eri näkökulmista, kuten geneettisesti, anatomisesti, hormonaalisesti, sosiaalisesti tai psyykkisesti. Sukupuoleen voidaan liittää esimerkiksi sukupuolirooleja, naiseuden ja mieheyden sosiaalisia merkityksiä, yksilön sukupuoli-identiteetti tai fyysisiä ominaisuuksia.

Sukupuoli-identiteetti

Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan henkilön kokemusta omasta sukupuolestaan tai sukupuollettomuudestaan. Useimpien ihmisten sukupuoli-identiteetti vastaa heille syntymässä määriteltyä sukupuolta. Sukupuoli-identiteetti on aina yksilöllinen, jokaisen sisäinen tunne siitä, onko hän tyttö tai poika, nainen tai mies tai jotain muuta.

Sukupuolineutraalius

Sukupuolineutraalius perustuu ajatukseen, että sukupuolella ei olisi käsiteltävässä asiassa merkitystä. Näennäisesti sukupuolineutraali toimintatapa saattaa vaikuttaa syrjivästi tai vahvistaa eriarvoisuutta, jos tosiasiallisesti olemassa olevaa sukupuolinäkökulmaa tai sukupuolittuneisuutta ei ole otettu huomioon.

Sukupuolinormi

Sukupuolinormi tarkoittaa oletusta, jonka mukaan ihmiset ovat tai heidän tulisi olla naisia tai miehiä ja käyttäytyä oletetusti naisille ja miehille tyyppisellä tavalla. Sukupuolinormin mukaan sukupuolia on kaksi ja jokainen on joko nainen tai mies eikä kukaan voi olla olematta nainen tai mies,

sukupuolet ovat muuttumattomia, sukupuoli voidaan määritellä anatomisten ja biologisten piirteiden sekä ulkoisen olemuksen tai itseilmaisun mukaan, sukupuolet ovat toisilleen vastakkaiset ja normista poikkeaminen on vajavaisuus tai sairaus. Sukupuolen hahmottaminen ja käsitteleminen moninaisena purkaa ahdasta sukupuolinormia. Ks. myös heteronormatiivisuus.

Sukupuoliristiriitä

Sukupuoliristiriitä tarkoittaa tilannetta, jolloin ihmisen tunne omasta sukupuolesta ei vastaa hänen kehoaan eikä toisten hänessä näkemää sukupuolta. Tunne voi vahvistua kasvun aikana.

Sukupuolisokeus

Sukupuolisokeudesta on kyse silloin, kun sukupuolella ei nähdä olevan merkitystä, vaikka sillä todellisuudessa on. Sukupuolisokea ajattelu saattaa johtaa stereotyyppioita vahvistavaan toimintaan ja lisätä epätasa-arvoa.

Sukupuolittietoinen kasvat

Sukupuolittietoinen kasvat perustuu herkkyydelle tunnistaa yksilöllisyys ja persoonallisuus jokaisessa lapsessa. Kasvatuksessa pidättäytyään sosiaaliamasta lasta hänen ulkoiseen sukupuoleensa. Sukupuolittietoisessa kasvatuksessa tunnistetaan sukupuolittavia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia tekijöitä sekä kyseenalaistetaan ja puretaan niitä sukupuolten tasa-arvoa rakentaen. Lapsille tarjotaan erilaisia mahdollisuuksia ja ohjataan yksilöllisiin valintoihin vailla sukupuoleen sidottuja oletuksia.

Sukupuolivähemmistöt

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat transsukupuoliset, muunsukupuoliset (transgenderit), transvestiitit ja intersukupuoliset henkilöt. On syytä välttää sukupuolivähemmistöjen sekoittamista seksuaalivähemmistöihin, koska sukupuoli-identiteetti ei kerro seksuaalisesta suuntautumisesta tai mieltymyksistä.

Transsukupuolisella henkilöllä on syntyessään ristiriidattomat ulkoiset sukupuolen tunnusmerkit. Yksilön kasvaessa transsukupuolisuus tulee esille. Anatominen ja hormonaalinen keho tuntuu itselle vieraalta.

Muunsukupuolinen ei koe kuuluvansa selkeästi mies- eikä naissukupuoleen, osa kokee olevansa siltä väliltä ja osa jotain täysin muuta. Suomen- ja englanninkielessä sana "transgender" tarkoittaa eri asiaa. Englanninkielessä termillä tarkoitetaan transihmistä tai transsukupuolista, mutta suomenkielessä termi on muunsukupuolista vastaava käsite.

Transvestiiteilla on tarve toisinaan ilmaista pukeutumisellaan tai muilla tavoin eri sukupuolta.

Intersukupuolisella henkilöllä sukupuolta määrittelevät fyysiset ominaisuudet eivät ole synnynnäisesti yksiselitteisesti miehen tai naisen.

Sukupuolten tasa-arvo

Sukupuolten tasa-arvolla tarkoitetaan sukupuolten yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia yhteiskunnassa sekä vallan ja resurssien oikeudenmukaisesta jakamista. Usein puhutaan sekä muodollisesta tasa-arvosta, eli syrjimättömyydestä ja yhdenvertaisista oikeuksista ja kohtelusta, että tosiasiallisesta tasa-arvosta esimerkiksi poliittisten päätösten lopputulosten suhteen. Tasa-arvokäsite kattaa myös sukupuolen moninaisuuden eli ajatuksen, että sukupuolia on enemmän kuin kaksi.

Yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo ovat perusoikeuksia: syrjimättömyyden ja tasavertaisten mahdollisuuksien varmistamista kaikille sukupuolesta, etnisestä taustasta, kielestä, kansalaisuudesta, iästä, vammaisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta, uskonnosta, vakaumuksesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä riippumatta. Lainsäädännössä ja viranomaistyössä tasa-arvo tarkoittaa useimmiten sukupuolten tasa-arvoa, ja muihin syrjintäperusteisiin viitattaessa käytetään yhdenvertaisuus-käsitettä.

13 LÄHTEET

- Alanko K 2010. Childhood Gender Atypical Behavior and Adult Same-Sex Sexuality : Genetic and Environmental influences, and Associations with recalled Parent Child relationships and Current Psychiatric Symptoms. Åbo Akademi.
- Aldous J, Mulligan G & Bjarnasson T 1998. Fathering over time: What makes the difference? *Journal of Marriage & the Family*, vol 60 (4), 809–820.
- Appropriate Therapeutic Responses to Sexual Orientation. Report of the American Psychological Association Task Force. 2009
- Bogdanoff P& Hämäläinen U 2011: Bodyt, potkarit ja perhevapaat. Äitiyspakkaus­kyselyn tuloksia. Kelan tutkimusosasto. Nettityöpapereita 22.
- Chodorow N & Contratto S 1982. The fantasy of the perfect mother. Thorne B (toim.) *Rethinking the family: some feminist questions*. Longman, New York.
- Council of Europe, Commissioner for Human Rights (2015), Human rights and intersex people, April 2015 <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2768767&SecMode=1&DocId=2282716&Usage=2>
- Crockett LJ, Eggebeen DJ & Hawkins AJ 1993. Father's Presence and Young Children's Behavioral and Cognitive Adjustment. *Journal of Family*, 14 (3), 355–377.
- Hakulinen-Viitanen T, Hietanen-Peltola M, Hastrup A, Wallin M & Pelkonen M. 2012. Laaja terveystarkastus. Ohjeistus äitiys- ja lastenneuvola­toimintaan sekä kouluterveydenhuoltoon. Tampere, Tampereen yliopisto­paino Oy.
- Hautamäki A2001. Kiintymyssuhdeteoria-teoria yksilön kiin(nit)tymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteen katkoksista ja merkityksestä kehitykselle. Kirjassa: Sinkkonen J, Kalland M, (toim.) *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*, 13–66. WSOY.
- Hawkins A J, & Eggebeen DJ 1991. Are fathers fungible? Patterns of co-resident adult men in maritally disrupted families and young children's well-being. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 958–972.

- Hays S 1996. The cultural contradictions of motherhood. Yale University Press, New Haven.
- Hays S 1998. The fallacious assumptions and unrealistic prescriptions of attachment theory: A comment on 'Parents' socio-emotional investment in children'. *Journal of Marriage & the Family*, vol 60 (3), 782-90.
- Henkel K & Tomić M 2009. Ge ditt barn 100 möjligheter istället för 2, om genusfällor och genuskrux i vardagen. Printon. Tallinn.
- Huuska M & Karvinen M 2012. Persoonaa on aina enemmän kuin sukupuoli. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 31–53.
- Julkunen R 2010. Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere, vastapaino.
- Jämsä J 2008. (toim.): Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. PS-kustannus .
- Jämsä J 2012. Millainen perhe on oikea? Korhonen E, Nazarenko S & Närhi R (toim.) 2012. Kahdeksan kysymystä tasa-arvosta ja seksuaalisuudesta. Väestötietosarja 25. Väestöliitto.
- Jääskeläinen L, Hautakorpi J, Onwen-Huma H, Niittymäki H, Pirttijärvi A, Lempinen M, Kajander V 2015. Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Opetushallitus, oppaat ja käsikirjat 2015:5.
- Kelan lapsiperhe-etuustilasto 2013. http://www.kela.fi/documents/10180/1630858/Kelan_lapsiperhe-etuustilasto_2013.pdf/fde7f7ee-b89a-47a4-a620-7bf325a583b5
- Kerppola-Pesu J & Moring A 2015. Monimuotoiset perheet. THL
- Klemetti R & Hakulinen-Viitanen T (toim.) (2013) Äitiysneuvolaopas. Suosituksia äitiysneuvolatoimintaan Opas 29/2013. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Korhonen E, Nazarenko S & Närhi R (toim.) 2012. Kahdeksan kysymystä tasa-arvosta ja seksuaalisuudesta. Väestötietosarja 25. Väestöliitto.
- Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 8.8.1986/609 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>
- Lammi-Taskula J, Salmi M & Parrukoski S 2009. Työ, perhe ja tasa-arvo. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 55.
- Lammi-Taskula J 2003: Isät vapaalla – Ketkä pitävät isyys- ja vanhempainvapaata ja miksi? *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (3): 293–298
- Lastenneuvola lapsiperheiden tukena. Opas työntekijöille. Helsinki, 2004. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2004:14. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/114371/Opp200414.pdf?sequence=1>
- Mäkelä J 2012. PERHENEUVOLAVÄRKÖSTÖN KOULUTUS- JA KEHITTÄMISPÄIVÄ 8.10.2012: <http://www.sosiaalikallega.fi/hankkeet/tukeva/jukka-makela-8.10.2012>
- Mäntymaa M: <http://aikalainen.uta.fi/2012/05/18/ilon-hetket-suojaavlasta-psykkisilta-ongelmilta/>

- Mäntymaa M, Luoma I, Puura K & Tamminen T 2003. Tunteet, varhainen vuorovaikutus ja aivojen toiminnallinen kehitys. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 119 (6), 459–465. http://www.duodecimlehti.fi/web/guest/uusinnumero;jsessionid=EDA6C-2CAA543D8B2A52A640F73CDB6F5?p_p_id=Article_WAR_DL6_Articleportlet&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_viewType=viewArticle&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_tunnus=duo93467
- Mäntymaa M, Puura K, Luoma I, Latva R, Salmelin RK, Tamminen T 2015. Shared pleasure in early mother-infant interaction: predicting lower levels of emotional and behavioral problems in the child and protecting against the influence of parental psychopathology. *Infant Ment Health J*; 36; 2: 1–15. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25739800>
- Paumo M 2012. Totuttujen toimintamallien tiedostaminen. Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 141–157.
- Pesonen T & Nissinen J 2015 Sukupuolen moninaisuus. Avoinna kasvuun J&T. Esitys 26.2.2015.
- Pulkkinen P & Toppinen-Tanner S 2014. Perhevapaalta työelämään – voimavaroja vertaisryhmätoiminnalla. Tietoa työstä. Työterveyslaitos.
- Salmi M, Lammi-Taskula J & Närvi J 2009: Perhevapaat ja työelämän tasa-arvo. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 24.
- Seta. 2014. Sukupuolen moninaisuus. Setan transtukipisteen julkaisuja. https://www.dropbox.com/s/a25i42ehaj6sfqp/seta_sukupuolen_moninaisuus_kevyt.pdf
- STM. 2009. Euroopan unioni tasa-arvoa tekemässä. TANE-julkaisuja 13.
- STM. 2010. Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. Valtioneuvoston selonteko 8.
- STM. 2016. Hallituksen tasa-arvo ohjelma 2016–2019.
- Sinkkonen J 2004. Kiintymyssuhdeteoria – tutkimuslöydöksistä käytännön sovelluksiin. *Duodecim* 120, 1866–73. http://www.duodecimlehti.fi/web/guest/uusinnumero?p_p_id=Article_WAR_DL6_Articleportlet&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_viewType=viewArticle&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_tunnus=duo94437
- Sundell S & Forsblom-Sinisalo P 2012. Haasta normit – laajenna lapsen mahdollisuuksia. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 125–139.
- Säävälä H, Keinänen E & Vainio J 2001. Isä neuvolassa – työvälaineitä ja ajatuksia vauvaa odottavien ja hoitavien isien kanssa työskenteleville. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvojulkaisuja 8.
- Terveystieteiden tutkimuskeskus 1326/2010. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326>

- Teräs T 2012. Kasvattajan puhe sukupuolittavana käytäntönä. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 103–121.
- THL. 2013. Sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella kiinni ennakkoluuloihin. http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/ajankohtaista/teemakirjoitus/2013/sukupuolisensitiivinen_kasvatus
- Tuovinen L, Stålström O, Nissinen J & Hentilä J 2011. (toim.): Saanko olla totta. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus.
- Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 338/2011. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110338>
- Varjonen S 2011: Äidin hoiva, jaettu vanhemmuus- ja vapaus valita. Perhevapaiden uudistaminen argumentointi 1970-luvulta 2000-luvulle. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 118.
- Varjos K (toim.) 2013: Isänä työelämässä – isäystävällistä työkuulttuuria luomassa (pdf). Lahden ammattikorkeakoulun julkaisusarja C, osa 147. Lahden ammattikorkeakoulu.
- Venhola M 2002. Intersukupuolisuus [verkkodokumentti]. www.transtukipiste.fi/intersukupuolisuus/
- Venhola M 2011. Vielä sukupuolesta. Kirjeitä ja mielipiteitä. Duodecim, 127: 152.
- Ylitapio-Mäntylä O 2012. Sukupuolittuneet käytännöt varhaiskasvatuksessa. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 15–29.
- Ylitapio-Mäntylä O 2012. Leikillä ja toiminnalla ei ole sukupuolta. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 71–90.
- Ylitapio-Mäntylä O 2012. Hoivan ja vastuun jakautuminen päiväkodissa ja kotona. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä O (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Bookwell Oy, Juva. s. 91–102.
- Älä olet! – Normit nurin! Normikriittinen käsikirja yhdenvertaisuudesta, syrjinnän vastustamisesta ja vapaudesta olla oma itsensä. 2013. Setajulkaisuja 22. Seta ry.

Tämän oppaan tarkoituksena on tukea neuvolan terveydenhoitajia sekä muita sosiaali- ja terveysalan työntekijöitä toteuttamaan sukupuolten tasa-arvoa käytännön työssään lapsiperheiden kanssa. Opas tarjoaa tietoa ja pohdittavaa sukupuolten tasa-arvosta, sukupuolen moninaisuudesta sekä perheiden monimuotoisuudesta.

Tasa-arvon toteutuminen ja edistäminen ovat neuvolatoiminnan keskeisiä periaatteita. Opas antaa näiden periaatteiden toteuttamisen tueksi tietoa lainsäädännöstä, erilaisten perheiden kohtaamisesta, hoivan tasa-arvoisesta jakamisesta, lasten tasa-arvoisesta kasvatuksesta ja sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta.

Internet: stm.fi/julkaisut

■ SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ